

Vitrinleri Dolduran İthal Malların Bedeli: Kademeli Borç Tahkimi (1958-1965)

The Cost of Imported Goods Filling The Showcases: Gradual Debt Consolidation (1958-1965)

Ferhat AKYÜZ*

*Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi, Samsun, Türkiye

ORCID: F.A. 0000-0001-6825-294X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ferhat Akyüz,
Samsun Üniversitesi, Sivil Havacılık
Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi,
Samsun, Türkiye
E-posta/E-mail: akyuzferhat@yahoo.co.uk

Başvuru/Submitted: 03.01.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
22.02.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
29.04.2024

Kabul/Accepted: 07.05.2024

Atıf/Citation: Akyüz, Ferhat. "The Cost of Imported Goods Filling The Showcases: Gradual Debt Consolidation (1958-1965)," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 45 (2024): 279-316. <https://doi.org/10.26650/YTA2024-1414419>

ÖZ

Bu çalışma, 1958 ile 1965 yılları arasındaki borç tahkimine odaklanarak, özellikle 1960 borç tahkimini ana odak noktası olarak ele almaktadır. 4 Ağustos 1958'den 1965'e kadar Türkiye'de çeşitli nitelikteki kamu ve özel sektör borçları, aşamalı olarak tahkim, tasfiye, iptal veya mahsup edilmiştir. Bu borçların çoğunluğu kamu borcu olmakla birlikte, kredili dış ticaret/ithalat ve tasfiye edilen bankalardan kaynaklı özel sektör borçlarından da oluşmaktaydı. Tahkime konu olan söz konusu borçlar, 1958 ile 1965 yılları arasında herhangi bir yıla ait kamu bütçesinin harcama/gelir kısmından fazla olup, toplamda yaklaşık 16 milyar TL değerindeydi. Çalışma, 4 Ağustos 1958 istikrar tedbirlerinden sonra başlayan kademeli tahkim sürecini incelemekte olup, 1946-1958 yılları arasındaki ekonomi politikalarının etkisi altındaki tahkim ön koşullarını ele almaktadır. Ayrıca, 1959'da Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile yapılan kredili dış ticaret/ithalat borçlarına yönelik tahkim anlaşması ve 1960'ta yürürlüğe giren borç tahkim kanunuyla ilgili gelişmelere de vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada borç tahkimine ilişkin sayısal veriler ağırlıklı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarından elde edilmiştir. Ayrıca Devlet Arşivleri Başkanlığı, Resmî Gazete ve süreli yayınlar gibi kaynaklardan da yararlanılmıştır. Sonuç olarak çalışmada, 1946-1958 dönemine ait ekonomi politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kamu borçları ve belirli özel sektör borçlarının, kademeli borç tahkimi ile 1970 ve 1980'li yıllara ertelendiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Borç Tahkimi, Kamu Borcu, Borçlanma Tarihi, Finans Tarihi, 1958 devalüasyonu

ABSTRACT

This study focuses on debt consolidation between 1958 and 1965, with a particular emphasis on the consolidation efforts in 1960. Various types of debts in Türkiye, ranging from August 4, 1958, to 1965, were gradually consolidated,

liquidated, canceled, or offset. While the majority of these debts were public debts, they also included private sector debts related to credit-based foreign trade and liquidated banks. The consolidated debts during this period exceeded the expenditure/income portion of any given year's public budget totaling approximately 16 billion TL between 1958 and 1965. This study examines the gradual consolidation process initiated after the stability measures of 1958 and discusses the prerequisites of consolidation under the influence of economic policies from 1946 to 1958. It also highlights developments related to the 1959 consolidation agreement for credit-based foreign trade debts with the European Economic Cooperation Organization and the fundamental debt consolidation law enacted in 1960. Quantitative data on debt consolidation was primarily obtained from the proceedings of the Grand National Assembly of Türkiye. In addition, resources such as the archives of the Presidency of the Republic, the Official Gazette and periodicals were also used. The study reveals that public debts arising as a consequence of economic policies from 1946 to 1958, along with specific private sector debts, were deferred to the 1970s and 1980s through gradual debt consolidation.

Keywords: Debt Consolidation, Public Debt, Debt History, Finance History, Devaluation of 1958

Extended Abstract

This study scrutinizes debt consolidation from 1958 to 1965, with a focus on the pivotal year 1960. The study argues that this consolidation is a product of preceding economic policies (1946-1958) and explores the preconditions leading to debt emergence. It utilizes quantitative data from the Directorate of State Archives and Turkish Diplomatic Archives, alongside Grand National Assembly minutes, the Official Gazette, and periodicals. Grand National Assembly minutes serve as the primary source. This unique study offers a comprehensive historical narrative, addressing both quantitative and qualitative aspects of debt consolidation, filling a notable gap in research.

Two pivotal mechanisms shaped Türkiye's economic policies in the post-World War II period. First, despite criticism, a deliberate devaluation in September 1946 aimed to align domestic and international trade terms, thereby promoting liberal integration into the global economic system. Second, although never implemented, the 1947 Türkiye Economic Development Plan emphasized allowing the private sector to develop "with complete freedom and safety" throughout the 1950s. As the primary actors shaping Türkiye's post-1945 era, commercial capitalists played a critical role. Both agribusiness merchants and importers of manufactured goods and means of production benefited from the 1946 devaluation and the subsequent liberalized foreign trade regime. These conditions facilitated capital accumulation for both agribusiness merchants and large landowners involved in exports and imports dealing with manufactured goods and means of production.

The 1946 devaluation was perceived positively as it stimulated agricultural production, bolstered heavily exported goods, and fostered expanded trade. Indeed, owners of commercial capital played a decisive role in the liberalization of imports in 1950. With devaluation and liberalized imports, economic growth averaged 10% per annum until the first quarter of the 1950s, with a significant share of agricultural output at the forefront. However, persistent challenges in the form of balance of payment deficits emerged as a consequence of the economic expansion. The 1954 pamphlet titled “Kalkınan (Developing) Türkiye”, published by the Democrat Party, asserted that a deficit in the balance of payments was deemed necessary to “equip and develop the country.” Concurrently, the global discourse echoed the sentiment that “Development is not possible without foreign aid!”

By the first quarter of the 1950s, when the financing capacities for foreign trade had reached their limits, a shift in the developmental paradigm occurred. The focus turned towards considering domestic conditions as pivotal factors for development. Efforts to address external dependence involved expanding credit and domestic demand facilities provided by institutions such as the Central Bank, state banks, and State Economic Enterprises (SEEs). Despite these endeavors, economic policies encountered an impasse in 1958, exacerbated by the inclusion of inflation alongside the persistent foreign trade deficit. In response to these challenges, a stabilization program was implemented in 1958. This initiative sought to resolve existing problems through strategies such as removing SEEs from the state budget, regulating the money and credit markets, streamlining the foreign exchange system, promoting exports, and establishing a price system aligned with global prices. However, it is noteworthy that this program marked the commencement of a consolidation phase for preceding economic policies.

This paper examines the consolidation of public and nationalized private sector debt in Türkiye between 1958 and 1965, which amounted to approximately 16 billion TL. Although the consolidation process started in 1958, the actual consolidation took place in 1960 and extended until 1965. The consolidated debts were gradually liquidated in a prescribed manner, with maturities of 10–100 years and interest rates ranging from 0.5–6%. In this study, this consolidation process is referred to as gradual consolidation. Private sector debts stemmed from foreign trade and imports on credit, liquidated banks and farmers’ debts. Farmers’ resort to loan sharks to settle their debts was emphasized in connection with delays in the repayment of loans from Ziraat Bank and Agricultural Credit Cooperatives. Moreover, the process that started in the second half of the 1950s with the liquidation of small banks in the banking sector and the enactment of Law No.

7129 continued after the 1960 coup. Public debt consists of the debt of public institutions, enterprises, the Central Bank and other public banks. The consolidated public debt was not redeemed until 1973, with the enactment of Law No. 154 in 1963 and additional laws, and was then liquidated with interest-free government domestic debt securities until 1985. In conclusion, the study reveals that public debt and certain private sector debts, which emerged as a result of the economic policies of the 1946–1958 period, were gradually deferred to the 1970s and 1980s through debt relief.

Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de ekonomi politikalarının arka planında işleyen veya onlara yön veren iki temel mekanizma vardı. Savaşın hemen ertesinde bütün eleştiriler ve tartışmalar rağmen iç ticaret hadleri ile dış ticaret hadlerinin birbirine yakınsaması amacıyla 7 Eylül 1946'da devalüasyona gidilmişti.¹ Bu devalüasyon çerçevesinde şekillenen dünya ekonomik sistemine liberal entegrasyon biçimi, bu mekanizmalardan biriydi. İkincisi ise devalüasyondan hemen sonra hazırlanan ve onun izlerini taşıyan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'ydı. Bu plan, her ne kadar uygulama aşamasına geçmese de arka planda 1950'li yıllar boyunca özel sektörün “tam bir serbesti ve emniyet içinde inkişaf² (kuvveden fiile geçme) etmelerini sağlamak” mantığının işlediğini söylenebilir.

“Türkiye nüfusunun yaşama seviyesini yükseltmek ve bunun için de yurttaşlarımızın gerek istihlal ve gerek istihlak mekanizmasında daha aktif birer vazife almalarını sağlamak düşüncesine dayanan İktisadi Kalkınma Planı, Türkiye'nin millet ve memleket olarak cihan ekonomisinde kendisine terettübedilen nispette ve hissede müstahsil ve müstehlik sıfatıyla vazifesini ifa edecektir.

Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın dayandığı ana fikirlerden biri de; yurdumuzda hususi teşebbüslerin faaliyet göstermek istedikleri veya isteyecekleri sahalarda tam bir serbesti ve emniyet içinde inkişaf etmelerini sağlamak ve fertler tarafından başarılabilir her türlü iktisadi faaliyetlerin hususi müteşebbisler ve sermayelere hasredilmesi prensibidir.

Bu düşünüş tarzına uygun olarak, madenkömürü ve büyük linyit havzaları ile büyük elektrik santrallerinin ve demir-çelik fabrikalarının, demiryollarının tamamen ve denizyollarının da kısmen devlet eliyle kurulması ve işletilmesi bir devlet vazifesi olarak kabul edilmek suretiyle devletin iktisadi sahadaki faaliyetlerinin hudut ve şümulü sarih olarak tespit edilmiş, bu mevzular dışında kalan her türlü faaliyetlerin hususi teşebbüsler tarafından vücuda getirilmesi ve yürütülmesi ve bu sahalara dahil olup ta halen devlet elinde bulunan ve ileride tesis edilecek olan işletmelerin de zamanla hususi sermayelere devredilmesi prensibi vazolunmuştur.”³

- 1 1946 devalüasyonu ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Mehmet Korkud Aydın, “Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Buhranlarına Bir Örnek Olarak 7 Eylül Kararları ve Kamuoyuna Yansımaları”, *Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2021, s. 150-184; Serkan Tuna, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, C. 7, S. 13, 2007, 86-121; İhsan Seddar Kaynar, “Turkey's First Devaluation: 7 September 1946 Decisions”, *Crisis as a Political and Economic Concept*, der. E. Y. Akcay-H. Demirhan-S. Demez, Peter Lang, Berlin, 2019, s. 113-125.
- 2 Cumhuriyet kadroları gelişme ve ilerleme anlamında ve ittihat ve terakki partisi ile anılan terakki kavramını kullanmamaya özen gösteriyorlardı. Özellikle Parlamento metinlerinde gelişme ve ilerleme kavramları için “inkişaf” kavramı daha çok kullanılmaktaydı. İnkişaf kavramının, potansiyel veya tasavvurda var olanın fiile/eyleme geçmesi anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Hem kalkınma planındaki alıntıda hem dönemin genel eğiliminden özel sektörün belli bir kabiliyet edindiğini ve bunu fiile geçirmeye çalıştığını anlayabiliyoruz.
- 3 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1973, s. 50-51.

Türkiye’de 1945 sonrası dönemi şekillendiren ana aktörler ticari sermaye sahibi kapitalistlerdi. Bunun nedeni 1946 devalüasyonu ve ardından gelen liberalleştirilmiş dış ticaret rejimiydi. Bununla hem ihracat yapan tarım tüccarları/büyük toprak sahipleri hem de mamul mallar ve üretim araçları ithal eden ithalatçılar için sermaye birikimi koşulları sağlanmıştı. Aynı zamanda 1946 devalüasyonu, Türkiye ekonomisinin 1930’lardaki bağımsız bir sanayileşme deneyiminin rafa kaldırılıp dünya ekonomisiyle hammadde ve tarımsal ürün ihracatı aracılığıyla entegrasyonu anlamına da gelmekteydi. Türkiye’nin bu entegrasyonu sadece Soğuk Savaş’ın getirdiği dışsal nedenlere bağlı olarak değil, aynı zamanda Cumhuriyet’in kuruluşundan beri uygulanan politikaların ekonominin çeşitli kesimleri nezdinde meydana getirdiği tepki nedeniyle de ortaya çıkmıştı.⁴ 1946 devalüasyon kararlarının alınmasında özellikle tarımsal ürün ihracatı yapan ticari sermayenin belirleyiciliği söz konusuydu. Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz’un, devalüasyona ilişkin soru önermesine Maliye Bakanı Halit Nazmı Keşmir’in verdiği cevabın satır aralarında saklıydı. Keşmir, ihraç mallarının (çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, fındık, tiftik, tütün, fasulye, nohut, bakla, keten tohumu, küçük baş hayvan derileri, palamut) iç ve dış fiyat dengesizliği nedeniyle satılmadığı ve devalüasyonun amacının “*bütün malların ihracında pek bariz bir canlandırma yarattığı ve müstahsillerimizin müşkül durumlarını giderildiğini*” belirtmişti.⁵

1950’de ithalattın serbestleşmesinde de ticari sermayenin belirleyiciliği göz önündeydi. Dönemin Ticaret Bakanı’nın “*Asla bir devlet kapitalizmi yaratmayacağız. Özel teşebbüse daha fazla yer vereceğiz ve her fırsatta destekleyeceğiz, tüccarlarla sık sık temaslarda bulunacağız ve yeni kararların (dış ticaret rejimi) sonuçlarını birlikte gözden geçireceğiz*” sözleri bunun göstergesiydi.⁶ Devalüasyon ve serbest ithalat ile 1950’li yılların ilk çeyreğine kadar tarımsal hâsılanın payının yüksekliği ön planda olmak kaydıyla yıllık ortalama %10’luk ekonomik büyüme gerçekleştirilmişti.⁷ Bu büyümenin bedeli de kronik hale gelen dış ödemeler bilançosu açıklarıydı. Demokrat Parti’nin 1954 yılında yayınladığı “*Kalkınan Türkiye*” isimli broşürde, “*ticaret muvazenesinin açık vermesinden korkmayarak, memleketi cihazlandırmak, istihsalı yükseltmek, ihracatı artırmak ve artan ihracat sayesinde daha fazla ithalat yapmak*” gerektiği vurgulanmaktaydı.⁸ Demokrat Parti’nin hızlı ekonomik büyüme ve gelirin belirli sınıfsal kesimler

4 Ozan Aras, Ebru Işık, “Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler”, *Fiscaoeconomia*, C. 7, Özel sayı, 2023, s. 239-259.

5 *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem 2. Yasama Yılı, Üçüncü Birleşim, 13.11.1946, s. 21.

6 “Dış Ticaret Açığımız Süratle Kapanıyor”, *Milliyet*, 13.07.1952, s. 3.

7 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 101.

8 Demokrat Parti, *Kalkınan Türkiye*, 1954, s. 46.

lehine yeniden dağıtılması yönündeki belirgin eğilimi ve bu hedefleri ödemeler dengesi ve fiyat istikrarına ilişkin kaygılardan daha öncelikli tutması dikkat çekiciydi; ancak ödemeler dengesi ve borç krizlerine ilişkin sorunlar, Türkiye’ye özgü değil gelişmekte olan ülkelerin çoğunda karşılaşılan bir olguydu.⁹

Kalkınma için dış kaynak gerekliliği 1945 sonrasında “*Dış yardım olmadan kalkınma mümkün değildir!*” söylemi ile dünyaya hâkim olmaya başlamıştı.¹⁰ Dünyadaki bu eğilime paralel olarak iktidar partisi de Türkiye’nin dış ticaret açığı vermeden ayakta kalamayacağı anlayışını benimsemişti. Ancak 1950’li yılların ilk çeyreğinden itibaren dış finansman kaynaklarının sınırlarına gelmesiyle birlikte kalkınmanın yönü değişmiş ve ülke iç koşullara yönelmişti. 1946’dan 1953’e kadar dış ticarete dayalı sermaye birikimi, devletin gölgesinde (1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın da saklı olan) üretken sermayeye tahvil edilmeye çalışılmıştı. Boratav, Demokrat Parti’nin, bu dönemde el yordamıyla, kamu yatırımlarının ve devlet işletmeciliğinin özel sermaye birikimi lehine ne kadar hayati bir rol oynayabileceğini keşfettiğini dile getirmektedir.¹¹ O dönemde faaliyette olan kamu iktisadi teşebbüsleri, özel sektör girişimlerine iştirakçi -çoğunluğunda en yüksek paya sahipti- olarak katılmış ve böylece ticari sermayeyi üretken sermayeye dönüştürme fırsatı yaratmıştı. Fakat 1946’dan sonra memleketi cihazlandırmak ve kalkınma için dış açıktan çekinmeden hareket etme hali, sanayi için gerekli hem üretim araçları hem de hammadde açısından dışa bağımlılığı beraberinde getirmişti. Hatta mevcut dış ticaret ödemeleri dahi yapılamaz hale gelmişti. Dışa bağımlılık sorunu, Merkez Bankası, Kamu Bankaları ve KİT’ler gibi kurumların kredi ve iç talep olanakları genişletilerek aşılmaya çalışılmıştı. Bütün bunlara rağmen kronik dış ticaret açığına enflasyonun da eklenmesi ile 1958’de ekonomi politikaları açısından çıkmaza girilmişti. 1958’de bir istikrar programı ile bu sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmıştı. Bu program ile KİT’lerin devlet bütçesi dışında tutulması, para ve kredi piyasasının kontrol altına alınması, kambiyo sisteminin basitleştirilmesi, ihracatın teşvik edilmesi ve dünya fiyatları ile uyumlu bir fiyat sisteminin kurulması gibi stratejilerle mevcut sorunlar çözülmeye çalışılmıştı. Ancak bu programın aynı zamanda kendisinden önceki ekonomi politikalarının tahkiminin/konsolidasyonunun da başlangıcı olduğu unutulmamalıdır.

9 Feridun Cemil Özcan, “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, der. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 41.

10 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat...*, s. 96.

11 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat...*, s. 109.

4 Ağustos 1958 tarihinden itibaren farklı nitelikteki kamu ve özel sektör borçları kademeli/aşamalı olarak tahkim, tasfiye, terkin veya mahsup edilmişti. Bu borçların çoğunluğunu kamu borçları oluştururken, bazı özel sektör borçları da kamu borcuna dönüştürülerek konsolidasyona dahil edilmişti. Özel sektör borçları, kredili dış ticaret/ithalat ve tasfiye edilen bankaların borçlarından kaynaklıydı. Buna köylü ve çiftçi borçları da eklenebilir. Tahkime konu olan borçlar 1958 ile 1965 yılları arasında herhangi bir yılın kamu bütçesinin gider veya gelir kısmını aştığından, tahkimin kademeli/aşamalı olarak yapılması gerekmişti.

Bu çalışma, 1960 tahkimi ana odak noktası olmak üzere, 1958 ve 1965 yılları arasındaki borç tahkimine odaklanmaktadır. Çalışma, söz konusu tahkimin bir sonuç olduğu ve önkoşullarının da 1946-1958 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarında saklı olduğu iddiasındadır. İlk olarak borçların ortaya çıkmasına neden olan ön koşullar tartışılacaktır. Daha sonra tahkime konu olan bu borçlar üç kategoride ayrıntılı olarak analiz edilecektir: kamulaştırılan özel kişi veya kurumların borçları, kamu kurum ve kuruluşlarının borçları ve son olarak ağırlıklı olarak özel sektörün dış ticaret borçları. Çalışma mümkün olduğunca borçlara ilişkin nicel verileri de içerecektir. Nicel veriler, Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Cumhuriyet ve Türk Diplomatik arşivlerinden, TBMM tutanaklarından, *Resmî Gazete*'den ve süreli yayınlardan yararlanılarak elde edilecektir. TBMM tutanakları, bu çalışmada incelenen borç tahkimine ilişkin kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bu konuda hem niceliksel hem de niteliksel veri elde etmek için kullanılan birincil kaynaklar, ilgili kanunlara ilişkin meclis tutanakları ile bu kanunlara eşlik eden genel gerekçeler ve diğer komisyon metinlerini kapsamaktadır. Önemli olan, bu verilerin sistematik olarak tarihsel bir sıralama içinde sunulmuş olmasıdır. Sonuç olarak TBMM tutanaklarının kapsamlı kullanımı bu araştırmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

1. Tahkim ve/veya Tasfiye Edilen Borçlar ve Ön Koşulları

Çoğunluğu 1960 yılında olmak üzere, 1958 ile 1965 yılları arasında yüksek miktarda borç tahkimi gerçekleştirilmişti. Kamuya ait borçların tahkimi yanında özel sektöre ait bazı borçlar da kamu borcu haline getirilerek tahkim edilmişti. Bu borçlar iki kategorideydi. Birincisi bankacılığın düzenlenmesi nedeniyle tasfiye edilen bankaların borçlarıydı. İkincisi ise ödenmesi geciken veya ariyere borçlar¹² denilen kredili ithalat borçlarından oluşmaktaydı. Tablo 1, Ek Tablo 1'de belirtilen borç tahkim ve/veya tasfiye kanunları ve bu kanunlara ilişkin metinlerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Tablo 1'de

12 1950'lere vaktinde ödenmemiş ve birikmiş dış ticaret borçları için kullanılan bir kavram.

A, B ve C sütunlarındaki veriler, 1960 tarihli 154 sayılı kanun ve kanuna ilişkin metinlerden elde edilmiştir. Söz konusu kanuna ek olarak çıkarılan 1963 tarihli 250 sayılı kanundan ise D, E ve F sütunlarındaki veriler düzenlenmiştir. G sütunu 1960 tarihli 123 sayılı kanun, I sütunu 1965 tarihli 691 sayılı kanun ve İ sütunu 1963 tarihli 325 sayılı kanunlardan yararlanılarak hazırlanmıştır. H sütunu için de Tablo 7'deki veri kullanılmıştır. Çalışmada bu verilere ek olarak kamulaştırılmış özel sektör borcuna ilişkin veriler de sunulmaya çalışıldı. Ancak tasfiye edilen bankalara ilişkin tahkim/tasfiye verileri sunulamamıştır. Çünkü hem bu bankaların tasfiye süreci 1989 yılına kadar sürmüş hem de tasfiye edilen borç miktarı için bu bankaların bilançolarının detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle tasfiye edilen bankaların borç miktarları tabloya dahil edilememiştir.

Tahkime konu olan tahmini toplam borç tutarı yaklaşık 16 milyar TL'dir. Tahkim edilen borç tutarı o yıllardaki kamu bütçe harcamaları tutarı ile karşılaştırıldığında yaklaşık 1,5 katı kadar borcun tahkime konu olduğu görülmektedir. Örneğin 1962 yılı kamu bütçesinin genel harcamaları 9,3 milyar TL idi. Bu borçların çoğu Hazine'nin Merkez Bankası'na olan borçlarıydı. Ayrıca Emekli Sandığı, İşçi Sigortaları Kurumu, Amortisman ve Kredi Sandığı ve Ziraat Bankası gibi kurumların çeşitli devlet kurumlarına verdikleri krediler ve borçlar da tahkim edilmişti. Borç tahkiminin yanı sıra, kamu kurumlarının birbirlerine olan borçları tasfiye, iptal veya mahsup edilmişti. Borç tahkimi dışında, kamu iktisadi teşebbüslerinin 437 milyon TL'lik vergi borcu da silinmişti. Kamu borç tahkimine ek olarak özel kişi ve kurum/şirketlerin 3,3 milyar TL tutarındaki dış ticaret borçları da kamu borcuna dönüştürülerek tahkim sürecine dahil edilmişti. 1958 istikrar önlemleri ile başlayan tahkim süreci 27 Mayıs darbesi sonrası genişletilmişti. Bu kapsamda tahkim dışında bırakılan kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin borçları da sürece dahil edilmişti. 1965 yılında, yerel yönetimlerin 824 milyon TL'lik borçları da tahkim kapsamına alınmıştı.

Tahkime konu olan borçlar, 1946 yılından sonra hem iç ekonomik koşullar hem de dış ekonomik ilişkiler nedeniyle ortaya çıkan borçlardı. Bu dönemde iç ekonomik koşullar ve dış ekonomik ilişkiler iç içe geçmişti. Kamu borcu, KİT'lerin yatırım finansman yöntemi ve fiyat politikası gibi iç ekonomik koşullardan kaynaklanmaktaydı. Ancak KİT yatırımlarındaki yüksek ithalat eğilimi, kamu borçların dış ekonomik koşullar tarafından da belirlendiğini vurgulanabilir. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası iş bölümündeki rolü bağlamında 1946'dan sonra uygulanan tarım politikaları da etkili olmuştur. Merkez Bankası bilançosunda yer alan Toprak Mahsulleri Ofisi tahvilleri bu anlamda özel bir örnek teşkil etmekteydi. Dış ticaret borçlarının önkoşulları 7 Eylül 1946

devalüasyonu ve dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucunda ithalatın artmasında görülebilir. Bu dönemde ekonomi politikaları, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının egemen kılınması -ya da bu yönde çaba gösterilmesi- ve özel girişimciliğin her düzeyde desteklenmesi ve geliştirilmesi temelinde uygulanmıştır.¹³ Bunun yanı sıra altyapı yatırımları, KİT yatırımları ve ürünlerinin fiyatları, tarımsal üretim ve yabancı sermayeye yönelik uygulamalar gibi her adım özel sermaye birikimini desteklemek için atılmıştı.

	Borç Taraf Olan Kurumlar	Konusu	Tasfiye veya Tahkim Biçimi	Miktar TL
A	Merkez Bankası-Hazine	Kısa Vadeli Avans Borçları	100 Yıl Vadeli %0,5 Faizli Tahvil*	1.016.291.000
		Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Reeskont Kredileri, Senet Karşılığı Avans ve Hazine Kefaletine Haiz Bonolar	100 Yıl Vadeli %0,5 Faizli Tahvil*	4.379.700.000
		6571 Sayılı Kanunla Mahsuba Tabi Matlubat Hesabı	100 Yıl Vadeli %0,5 Faizli Tahvil*	365.240.651
		5358, 5582 ve 5526 Sayılı Kanunlar Gereği Borçları,	100 Yıl Vadeli %0,5 Faizli Tahvil*	23.910.799
		Migros'a Açılmış Krediler	100 Yıl Vadeli %0,5 Faizli Tahvil*	
B	Emekli Sandığı, Amortisman ve Kredi Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumu Borçları	Amortisman ve Kredi Sandığı'nın Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Verdiği Borçlar	25 Yıl Vadeli %6 Faizli Tahvil	748.113.230
		Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumu'nun Kamu Kurum ve Kuruluşları (Banka) Tevdiatı	25 Yıl Vadeli %6 Faizli Tahvil	789.516.752
		Hazinenin Emekli Sandığı'na Olan Borçları	25 Yıl Vadeli %6 Faizli Tahvil	291.364.324
		Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumu'nun İller Bankasına Tevdiatı, Amortisman ve Kredi Sandığı'nın İller Bankasına Verdiği Krediler	25 Yıl Vadeli %6 Faizli Tahvil	
		Amortisman ve Kredi Sandığı'nın T.C. Ziraat Donatım Kurumu Kredileri	25 Yıl Vadeli %6 Faizli Tahvil	
C	Kamuya Ait Daire Teşekkül, Banka ve Kurumlar	Birbirlerine Olan Borçları Takas ve Mahsup	Tahkim Edilecek Borçlar 5 Yıl Sonra 20 Yılda Altışar Aylık Eşit Taksitlerle %6 Faizle	585.639.402
D	Hazinenin Alacaklarından	Milli Savunma Bakanlığı Borçları, T.Kömür İşletmeleri Kurumu Bilanço Zararları, Etibank ve Bayındırlık Bakanlığının Bazı Hesapları, Ziraat Bankasının Toprak Mahsulleri Ofisine Olan Tohumluk Borçları	Mahsubundan Maliye Bakanlığının Yetkili Kılınması	1.040.746.664
E	Amortisman ve Kredi Sandığı -Ziraat Bankası	Amortisman ve Kredi Sandığı'nın Ziraat Bankasına Yaptığı İkrizat,	% 6 Faizli ve 25 Yıl Vadeli Tahvil ve Tahvillerin Altışar Aylık Eşit Taksitlerle İtfası	60.000.000

13 Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 85.

F	Ziraat Bankası– Tarım Satış Kooperatifleri	Ziraat Bankasının Tarım Satış Kooperatiflerinden Mubayaaları Dolayısıyla Oluşan Alacakları ve Tevzin Fonu Açıkları	On Yıl İçinde On Eşit Taksitte Maliye Bakanlığı Bütçesine Konulacak Tahsisatlarla Ödenir.	1.126.498.961
G	Ziraat Bankası, Tarım Satış Kooperatifleri – Tarım Kesimi	Tarımsal krediler	%5 faiz, on yıl vadeli on eşit taksit	1.336.208.241
H	Türkiye-ABD, Avrupa ve diğer ticari ortaklar	Özel sektör dış ticaret borçları	Kamu bütçesine konulacak tahsisatla 10 yıl taksitlendirildi.	3.389.578.011 ¹⁴
I	Hazine, kamu kurumları- belediyeler	Belediyelerin ve belediyelere bağlı kurum ve işletmelerin kamu kurum ve işletmelerine olan borçları	-%5 faiz, 20 yıl vadeli 20 eşit taksit -hazine Borcu terkin edildi. -İller bankası borçları, vade, ana borç ve faize göre tahkim edildi.	824.586.163
İ	Hazine – kamu kurum ve kuruluşlar	Vergi Afları	İlgili teşebbüslerin genel bütçeden olan alacaklarına, ödenmemiş sermaye hisseleri karşılığında tasfiye	437.000.000
	Toplam			16.354.394.198

Tablo 1: 1958-1960 Yılları Arasında Yapılan Borç Tahkimi/Konsolidasyonu¹⁵

1.1. Serbestleşme ve Koruma Arasında: Dış Ticaret Rejimi

7 Eylül 1946'daki devalüasyon, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin yeni ekonomi politikalarına geçişinde bir eşige işaret etmekteydi. Bretton Woods Anlaşması çerçevesinde, o zamana kadar dış ticarete uygulanan kliring sisteminin terk edilmesi ve ödemelerin tek bir döviz kuru/para birimi ile yapılması zorunlu hale gelmişti. Bu durum, yurt içi fiyatların dünya fiyatları ile uyumlu hale getirilmesini ve bu fiyatların seyrine duyarlı olunmasını gerekli kılmıştı. Sonuç olarak 1 dolar 2,80 TL'ye devalüe edildi ve bu devalüasyon ithalatçıların ve spekülâtorlerin yararına olmasına rağmen üreticilerin zararındaydı.¹⁶ Yurtiçi fiyatların dünya fiyatlarıyla uyumlaştırılması zorunluluğu, Türkiye tarihinde belirli aralıklarla ekonomi politikalarının dönüşümünde yaşanan kırılmaların da başlangıcı olmuştu. 1946 devalüasyonu, sonraki yıllarda yürütülecek olan

14 1960 yılındaki resmî dolar kuru (9 TL) üzerinden hesaplanmıştır.

15 Bu tablo, Ek Tablo 1'de belirtilen Kanunlar ve bunlara ait kanun tasarıları ve komisyon raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

16 Türkiye tarihinde yapılan tüm devalüasyonlar "Türk Parasının Kıymetini Koruma" adı altında Bakanlar Kurulu kararları ile yasal bir dayanağa sahiptir. Ancak 7 Eylül 1946 devalüasyonunun *Resmî Gazete*'de yayınlanmış bir kararı yoktur. 7 Eylül Kararları, CHP'nin Meclis Grubunda kabul edilmiş ve daha sonra Merkez Bankası ve Ticaret Bakanlığı kararları destekler tebliğler hazırlamıştır. 7 Eylül 1946 devalüasyon kararlarının alınma sürecine ilişkin bkz. İhsan Seddar Kaynar, "Turkey's First Devaluation: 7 September 1946 Decisions", s. 113-125.

dış ticaret rejimi ve yabancı sermayeye dair politikaların ana aksını belirlemişti. 1946 devalüasyonu takiben 1947 tarihli Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 13 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi uygulamaya konulmuştu. Bu karar bir önceki kararlardan farklı olarak kısıtlamaları gevşetme ve bazı eski uygulamaları hafifletme eğilimi ile Bretton Woods anlaşmalarının ruhunu taşımaktaydı.¹⁷ Bahsi geçen kararname ile bankalara dış krediye (kamu borç istatistiklerinde görünmeyen) ulaşabilme olanağı sağlanmıştı. Bankalara tanınan bu kredi sistemi daha sonra kredili ithalat şeklinde geniş bir uygulama alanı bulmuş, kısa vadeli dış borçları büyük ölçüde artırarak, Merkez Bankası'nın döviz yükümlülüğünün önemli miktarlara ulaşmasında etkisi olmuştu.¹⁸ Bu kararnamede özel sektörün dış ticaret borçlarının kamu borcuna dönüştürülmesine ilişkin önemli bir hüküm daha vardı ki o da özel teşebbüsün yurtdışından getireceği döviz ve sabit sermayenin Maliye Bakanlığı tarafından taahhüt edilmesiydi.¹⁹ Bu hüküm daha sonra 1950 tarihli 5583 sayılı ve amacı özel teşebbüsün “*kalkınma işine bugünkünden daha geniş ölçüde iştirak etmesi*” olan yasa ile genişletilerek uygulanmıştı.²⁰

Konsolide edilen özel kesim dış ticaret borçları, 1946 devalüasyonu sonrasında dış ticaretteki korumacılığın gevşetilmesiyle artan ithalat nedeniyle ortaya çıkan borçlardan oluşmaktaydı. İthalattaki artışın nedeni dış ticaret rejimindeki değişiklikti. Dış ticaret rejimi, 15 Ağustos 1950 tarihinde 11704 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile gümrük tarifelerine dokunulmadan serbestleştirilmişti. Dış ticarete liberalizasyon, geniş bir ihracat ve ithalat malları yelpazesi belirlenerek gerçekleştirilmişti.²¹ İthalatta serbestleşme oranı %60'tı. Dış ticarete konu olan serbest ihracat ve ithalat malları listeleri de periyodik olarak değiştirilmişti.²²

17 1947 İdare Meclisi ve Denetçiler Raporlarıyla Bilanço ve Kar Zarar Hesabı, TCMB, Ankara, 1948, s. 29.

18 Tuncay Artun, Faruk. Y. Başbuğ, Caner Ersoy, *Kambiyo Düzeninde Liberal Eğilimler*, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul, 1976, s. 38.

19 Madde 31-Yurdun kalkınması için fayda mülâhaza edilen endüstri, tarım, ulaştırma ve bayındırlık işleriyle ihracatı artırıcı mahiyette olan ticari işlerde kullanılmak üzere yabancı memleketlerden döviz veya tesisat olarak getirilen sermaye gelirlerinin veya teşebbüs mevcudunun kısmen veya tamamen harice transferini teminen gerekli iznin verileceği hususunda Maliye Bakanlığı bu teşebbüslere karşı önceden taahhüde girebilir. “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 13 Sayılı Karar”, *Resmî Gazete*, S. 6615, 1947.

20 Bkz. “1950 tarihli 5583 sayılı kanunun taslağı ve bütçe komisyon raporu”, *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, Cilt:25, Elli yedinci birleşim, 01 Mart 1950, s. 1. Sözü edilen kanunun 1. Maddesi ile 13 sayılı kararnamenin yukarıda belirtilen maddesi birbirine çok yakın hükümler içermekteydi. Birinci Madde-Yurdun kalkınması için fayda mülâhaza edilen endüstri, tarım, ulaştırma ve bayındırlık işleriyle, turizmle doğrudan doğruya veya dolayısıyla ilgili tesislerde ve istihsali çoğaltıcı veya ihracatı artırıcı mahiyette olan diğer işlerde kullanılmak üzere özel teşebbüsler tarafından yabancı memleketlerden yapılacak uzun vadeli borçlanmalara, toplamı 300 milyon lirayı geçmemek suretiyle Bakanlar Kurulu kararıyla teminat mukabilinde kefalet etmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir. “Hazinece Özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair Kanun”, *Resmî Gazete*, S. 7448, 1950.

21 Bkz. “Dış Ticaret Rejimi Hakkında Karar”, *Resmî Gazete*, S. 7583, 1950.

22 Söz konusu listeler 10.8.1950, 30.9.1950, 27.1.1951, 16.4.1951, 20.6.1951, 9.8.1951, 12.12.1951 ve 31.03.1952 tarihlerinde değiştirilmişti. Bu değişiklik sonraki yıllarda da devam etmişti.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi 1950'den beri sanayi/üretim sermayesi ile ticaret sermayesi arasında bir mücadele konusu olmuştur. Ticari sermaye her türlü hammadde ve mamul mal ithalatına izin verilmesini isterken, sanayi/üretim sermayesi Türkiye'de sanayinin gelişmesi/genişlemesi için bazı ürünlerin ithalatına izin verilmemesini istemişti. Örneğin Haziran 1950'deki Tüccar Derneği toplantısında “*en ağır gümrük tarifelerinin bizde olduğu*” vurgulanmıştı.²³ Öte yandan yünlü ve pamuklu sanayiciler, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesi, muamele vergisi reformu ve ruhsatlandırma gibi konularda hükümete bir rapor sunmuşlardı.²⁴ Bu çerçevede, dış ticaretin serbestleştirilmesi listesi, çoğunlukla ticari sermayenin talepleri doğrultusunda sürekli olarak değiştirilmişti.²⁵

Dış ticaret rejiminde 1952 yılında, ihracat ve ithalat listelerinin değiştirilmesinin yanı sıra, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 13 sayılı Karar'ın iki maddesi değiştirilmişti. Bu değişiklik, kredili ithalat olanaklarını genişleten kredili ithalata ilişkin bir düzenlemeydi. 1952'de yapılan bir diğer önemli değişiklik de ithalat ve ihracat işlemleri için Merkez Bankası dışında 17 bankaya yetki verilmesiydi.²⁶ 1953 yılında liberasyon listeleri revize edilmiş ve kalkınma için gerekli makine, tesis ve teçhizatın uzun vadeli kredi yoluyla ithal edilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca bazı ihraç mallarımızın korunmasını sağlamak amacıyla bir tevzin/sübvansiyon fonu kurulmuştu. Bu fon, ihraç ürünlerimizin dış pazarlardaki rekabet koşullarına uyumunu kolaylaştırmak amacıyla geçici olarak kurulmuştu. Tevzin/sübvansiyon fonu adı konulmamış bir devalüasyondur.²⁷

Tevzin Fonu Ziraat Bankası nezdinde kurulmuş olup, kaynağı kararnamede belirtilen listede yer alan malların ithalatından yüzde 25-75 oranında peşin alınan ithalat hakkı satış bedellerinden oluşmaktaydı. Bu fon ile ihracat desteklenmişti. Söz konusu destek, serbest dolar karşılığı ihracatta yüzde 50, sterlin ve EPU (Avrupa Ödemeler Birliği) para birimleri karşılığı ihracatta yüzde 40, kliring anlaşmaları karşılığı ihracatta ise yüzde 25 olarak uygulanıyordu. Kuru üzüm ihracatı farklı bir oranda sübvansiyon edilmişti. İhraç edilen kuru üzümün kilosuna serbest dolar cinsinden ihracatta 10 kuruş, sterlin ve EPU

23 “Tüccar Derneği Toplantısı”, *Milliyet*, 04.07.1950, s. 1-5

24 “Sanayiciler Hükümete Yeni Bir Rapor Verdiler”, *Milliyet*, 23.07.1950, s. 2.

25 1951 yılında sanayici ve ithalatçı tacirlerin isteklerine göre 8 mili metrelik demirin dış ticaret liberasyon listesine müteaddit defalar konup çıkarılmıştı. Bkz. *Milliyet*, 11.01.1951. Bu Ticari sermaye ile sanayi/üretken sermayesinin liberasyon listesi mevzuundaki mücadelelerinin en somut örneği idi.

26 Söz konusu bankalar: Türkiye İş Bankası, Türk Ticaret Bankası, Banka Kamerçiyale İtalyana, Selanik Bankası, Türkiye Kredi Bankası, Hollantse Bank Üni, Tutum Bankası, Şarkı Karip Ticaret Bankası, T. C. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Etibank, Banko di Roma Türkiye Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank ve Sümerbank.

27 Nejat Bengül, “İç Fiyat Seviyemiz ve Dış Ticaretimiz”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 4, 1954, s. 47.

(Avrupa Ödemeler Birliği) para birimleri cinsinden ihracatta 8 kuruş ve diğer takas anlaşması para birimleri cinsinden ihracatta 4 kuruş uygulanmıştı.

Bengül, kuru üzüm ihracına verilen bu destek ile -dolar sahasında: %33, sterlin ve Avrupa Tediye Birliği sahasında: %30 ve Kliring anlaşmalı sahalarda ise %22 oranında Türk Lirasının devalüe edildiğini belirtmişti.²⁸ Kuru üzüm ve incir ihracatına verilen sübvansiyonlar, 4 Ağustos 1958 tarihinde Tevzin Fonu kaldırılana kadar her yıl kademeleli olarak artırılmıştı. Örneğin kuru üzüm için dolar ve EPU para birimleriyle yapılan ihracata 60 kuruş, kliring anlaşmaları çerçevesinde yapılan ihracata ise 40 kuruş sübvansiyon verilmişti.²⁹ Bengül'ün hesaplamalarına dayanarak, 1953-1958 yılları arasında fiili ve sürekli bir devalüasyonun varlığından bahsedilebilir.³⁰ Fiili devalüasyon uygulaması olan Tevzin Fonu, 4 Ağustos 1958 istikrar önlemleri³¹ ile kaldırılmıştı. Fakat Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 15 sayılı Karar ile Merkez Bankası nezdinde Tevzin Fonu'ndan daha kapsamlı olan Kambiyo Karşılık Fonu kuruldu.³² Bu fon ile döviz satış fiyatlarına ilaveten her bir ABD doları için 620 kuruş prim alınacak, döviz alış fiyatlarına ilaveten de mal cinslerine göre 210, 280 ve 620 kuruş prim ödenecekti.³³ Bu farklı döviz kurlarının amacı ihracatı teşvik etmek, ithalat işlemlerindeki açıklanamayan tutarsızlıkları gidermek ve etkin bir iç finansman kaynağı sağlamaktır.

Genişleyen iç ve dış kredi olanakları ve hızlı kentleşme nedeniyle ithal mallarına olan talep artmıştı. Ekonomik kalkınma politikasının ithal girdilere odaklanması, tüketim mallarındaki artıştan daha çok makine ve hammadde ithalatına yol açmıştı. Nitekim 1960'ların başında tüketim malları ve inşaat malzemelerinin ithalat içindeki payları sırasıyla yüzde 7 ve yüzde 5 iken, hammadde ve makine-araç gruplarının payları yüzde 40-45 civarındaydı.³⁴ Türkiye'nin 1946'da başlayan serbest dış ticaret eğilimi 1950'lerin ortalarından itibaren koruma ve serbestleşme arasında salınıp durmuştu.

28 Nejat Bengül, "İç Fiyat Seviyemiz ve Dış Ticaretimiz", s. 48.

29 "İhracatın ve istihsalin korunması için Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasında bir Tevzin Fonu ihdasına dair kararnamede değişiklik", *Resmî Gazete*, S. 9692, 1957.

30 Nejat Bengül, "İç Fiyat Seviyemiz ve Dış Ticaretimiz", s. 49.

31 4 Ağustos 1958 istikrar önlemleri için ayrıntılı bir çalışma için bkz. Lütfiye Hilal Akgül, *1958 Moratoryumu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2004.

32 Dış ticaretin denkleştirilmesine ilişkin Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 13 sayılı Karar ile Tevzin Fonu kurulmuştu ve 15 sayılı karar ile de Kambiyo Karşılık Fonu kurulmuştu. Kambiyo Karşılık Fonu'nun kurulması ile Tevzin Fonu'nun lağvedilmesine rağmen fonun mahsubu 1963 tarihli 250 sayılı kanun ile yapılmıştı. Kambiyo Karşılık Fonun tasfiyesi ise 1960 tarihli 65 sayılı Kanun ile Kambiyo Karşılık Tasfiye Fonu kurularak yapılmıştı.

33 a) Afyon, tütün, bakır ve krom ihracatından elde edilen her ABD doları için 210 kuruş,

b) Üzüm, incir ve fındık ihracatının her bir ABD doları için Dolar başına 220 kuruş,

c) Yukarıdaki (a) ve (b) bentleri dışında kalan ve ihracatla ilgili olsun veya olmasın diğer tüm döviz alımlarında beher ABD doları için 620 kuruş.

34 Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi...*, s. 120.

1.2. İç Talebi Genişletici Politikalar

1960-1965 yılları arasındaki tahkime konu olan kamu borcunun kaynağı, 1946'dan sonra uygulanan ekonomi politikalarında yatmaktadır. Para ve kredi, KİT'ler ve tarım sektörü gibi alanlarda uygulanan iç talebi genişletici politikalar, kamu borç tahkiminin ön koşulları üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Para ve kredi genişlemesine ilişkin iki temel değişiklik yapılmıştı: faiz oranının düşürülmesi ve Merkez Bankası'nın parasal genişlemeyi sağlamaya yönelik politikaları. Türkiye'de resmî faiz oranı 1933 yılında Ödünç Para Verme Kanunu ile belirlenmişti. Kredilere uygulanacak faiz oranı 1938 yılında %12'ydi. Ancak 1951 tarihli 5841 sayılı Kanun ile faiz oranı yüzde 9'a indirilmişti. Faiz oranının düşürülmesinin banka temsilcileri ile yapılan görüşmeler sonucunda belirlendiği meclisteki tartışmalardan anlaşılmaktadır.³⁵ Bu faiz kararından önce Merkez Bankası 26.2.1951 tarihinde reeskont oranını %4'ten %3'e indirmişti.³⁶ Bu kredi genişlemesine ek olarak 1955 tarihli 6544 sayılı Kanun ile parasal genişlemeye yönelik adımlar da atılmıştı. Merkez Bankası'nın Hazine'ye kısa vadeli avans hesabı, bankanın sermaye ve rezervlerinin %50'si ile sınırlandırılmıştı. Ancak bu oran ilgili kanunla cari yıl kamu harcamaları bütçesinin yüzde 15'i olarak değiştirilmişti. Bunun sonucu olarak 1954 yılında Hazineye açılmış kısa vadeli avans hesabı 1954 yılında 28 milyon iken³⁷ 1955 yılında 9 kat artırılarak 305 milyona³⁸ çıkarılmıştı. Hazine'nin kısa vadeli avans hesabının limitleri Merkez Bankası'nın bilançosuna bağlı olarak belirlenirken, kamu bütçesi %15 gibi çok daha geniş bir limite yükseltilmesi ve bununla ekonominin genişlemesinin yolu açılmıştı.

35 Cahid Zamangil: "...Ben, şunu sordum, faiz haddinin inmesi veya çıkması iktisadi birtakım faktörlerin tesiri altında vuku bulur. Türkiye'nin, bugünkü iktisadi şartları faizlerin inmesini mi, yerinde durmasını mı, yoksa yukarıya doğru çıkmasını mı icabetirmektedir? Hangi tandansa istinat ediliyor, iktisadi mesnetleri nelerdir? Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete: Kanaatimce eski fiyatların pek inik olduğunu değil, pek yüksek olduğunu kabul etmek lazımdır. Yani bunun için evvelâ bir mebde münakaşası lazımdır. Bir defa umumi iktisadi şartlar birinci kanundan bugüne kadar değişmiştir, istihsal değişmiş, maliyet değişmiştir. Maliyet ucuzluğuna giden Hükümet, faizleri de indirmek zaruretinde idi. İşte bundan dolayıdır ki bir müddet evvel Hükümet, bankacıları toplamış, müteaddit toplantılar neticesinde onlar da faizlerin inmesini zaruri görmüşler ve huzurunuzda okunacak nispetler de bu bankacılar toplantısında tespit edilmiştir. Hükümet de onların bu kararını kanunu değiştirmek, bu hadleri tasarıya koymak suretiyle huzurunuzda getirmiş bulunmaktadır." TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, Cilt: 9, Toplantı: 1, Yüz on üçüncü birleşim, 10.08.1951, s. 907.

36 1951 Yirminci Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporlar ile Bilânço ve Kâr ve Zarar Hesabı, TCMB, Ankara, 1952, s. 10.

37 1954 Yirminci Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporlar ile Bilânço ve Kâr ve Zarar Hesabı, TCMB, Ankara, 1955, s. 49.

38 1955 Yirminci Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporlar ile Bilânço ve Kâr ve Zarar Hesabı, TCMB, Ankara, 1956, s. 63.

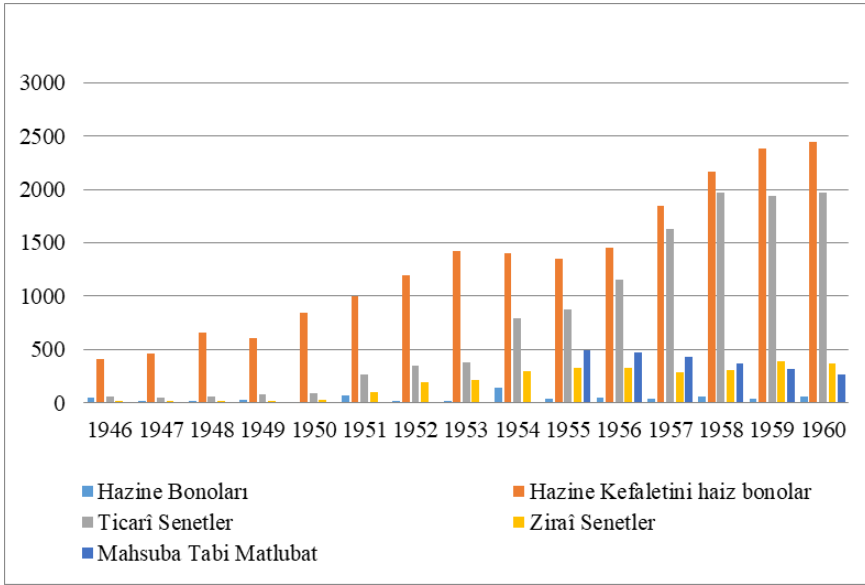
Merkez Bankası'nın senetler cüzdanındaki zaten yüksek olan hazine kefaletine haiz bonoların yanı sıra ticari ve zirai senetlerinde payının giderek artması da parasal genişlemeye katkıda bulunmuştu. 1950'li yılların başında iskontoya tabi ticari ve zirai senetlerin tutarı artmaya başlamıştı. Grafik 1'de görüldüğü gibi, 1955 tarihli 6544 sayılı Kanun, ticari ve zirai senetlerin iskonto imkânlarını genişletmişti. 1956 yılında resmî iskonto oranı %6-6,5 bandına yükseltilmesine rağmen artış eğilimi devam etmişti. 1950-60 döneminde, Merkez Bankası kredilerindeki ortalama yıllık genişleme 520 milyon TL'dir. Bunun 208 milyon TL'si, yani %40'ı tarım ürünleri finansmanından, bunun yarı yakın kısmı da TMO zararlarından doğmuştur.³⁹

Merkez Bankası'nın menkul kıymet portföyündeki Ticari ve Hazine Bonoları/senetleri tarım ve madencilik sektörlerine ait olmakla birlikte, çoğunluğu tarım sektörüne aitti. Örneğin 1954-55 yıllarında ticari senetlerdeki artış, o yıllarda pamuk, fındık, incir, üzüm ve zeytinyağı gibi ürünlerin ihracat finansmanına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmıştı.⁴⁰ Grafikteki hazine bonusu/senetleri, kamu kurum ve kuruluşlarının kendi kuruluş kanunlarına uygun olarak ihraç ettikleri borçlanma senetlerinden oluşmaktaydı. TMO ve Tekel gibi kuruluşlar, bu bonoları ve tahvilleri tarımsal ürün piyasalarına müdahale etmek için kullanmaktaydılar. 1955 yılında 1,5 milyarlık Hazine kefaletine haiz bonoların 700 milyon liralık kısmı Toprak Mahsulleri Ofisine aitti.⁴¹ Nihai olarak Merkez Bankası'nın senetler cüzdanındaki senetlerin çoğunluğu tarım sektörü kaynaklıydı.

39 Gülten Kazgan, *Tarım ve Gelişme*, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s. 511-512.

40 *1955 Yirminci Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilânço ve Kâr ve Zarar Hesabı*, s. 62.

41 *1954 Yirminci Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilânço ve Kâr ve Zarar Hesabı*, s. 50.

Grafik 1: 1946-1960 Merkez Bankası Senetler Cüzdanı⁴²

1955 yılında Merkez Bankası ve TMO yasalarında bir düzenleme yapılarak spesifik bir kamu borç konsolidasyonu yapılmıştı. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Hazine kefaletiyle ihraç ettiği bonolardan⁴³ 31.12.1954 tarihine kadar Merkez Bankası'na borçlandığı 692 milyon TL'den 550 milyon TL'si iptal edilmek suretiyle Ofisin 31.12.1954 tarihindeki bono borcu 142 Milyon TL'ye indirilmişti.⁴⁴ İptal edilen bonolar, Merkez Bankası'nda açılan Mahsuba Tabi Matlubat hesabına alınmıştı. Bankaya ait ihtiyat akçesi ve Hazineye ait temettü bakiyesi karşılığında yıllar itibariyle mahsubu yapılması sağlanmıştı. 1955 yılı 6573 sayılı yasa ile de TMO sermayesi 600 milyona çıkarılmıştı. Hem sermayesindeki artış hem de tahvillerinin mahsup edilmesi TMO'nun harçayabileceği kaynak miktarını artırmıştı. TMO, Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmekteydi ve TMO'nun elde ettiği bu kaynaklarla da tarım sektörü desteklenmekteydi.

1950'lerin ortalarından itibaren TMO dışındaki Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin de harcama kaynakları artırılmıştı. Bu işletmelerin harcama olanakları iki şekilde

42 Merkez Bankası'nın 1946-1960 yılları arasındaki *Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kâr ve Zarar Hesabı'ndan* yararlanılarak hazırlanmıştır.

43 TMO bonoları ile tahıl için ödediği fiyat ile satış fiyatı arasındaki farkı karşılamak için Merkez Bankası'ndan borçlanmaktaydı.

44 Bkz. "6573 sayılı kanun lâiyhası", *TBMM Zabıt Ceridesi*, 9. Dönem, Cilt: 7, İçtima: 1, Yetmiş Yedinci İnikat, 18.05.1955, s. 2.

genişletilmişti. Birincisi, 1950’li yılların ortalarına kadar Sümerbank ve Etibank tarafından yürütülen bazı faaliyetler bu kuruluşların dışına çıkarılarak birkaç tane daha KİT kurulması sağlanmıştı. Türkiye Kömür İşletmeleri, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri gibi işletmeler kurulmuştu. Bunun yanında Zirai Donatım Kurumu ve Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu gibi yeni kurumlarda faaliyete geçirilmişti. Bu yeni kurumlara belirli bir oranda sermaye tanımlanmıştı;⁴⁵ Sümerbank, Etibank ve Ziraat Bankası gibi teşebbüslerin ise sermayeleri artırılmıştı. Bunun yanında itibarî sermayesinin yarısını geçmemek şartıyla tahvil ihraç etme veya Maliye Bakanlığı kefaletiyle uzun vadeli borçlanma imkânları tanınmıştı. 1955 yılında Etibank’a mevcut işlevi dışında ek bir işlev daha yüklendi. Etibank’a, kendi iştirakleri dışında, madencilik alanında başka özel işletmelere de kredi verebilme yetkisi tanınmıştı. Söz konusu KİT’ler, kendilerine bağlı birçok fabrika ve işletme kurmuş ve ayrıca birçok özel şirkete ve kooperatife iştirak etmişti. KİT’lerin yönetim ve denetimine ilişkin 1938 tarihli 3460 sayılı Kanun, iştirakler veya ortaklıklar kurulabilmesini öngörmekteydi. 1960 yılında KİT’lerin 100’e yakın özel şirket ve kooperatiflere iştirak ettiği bilinmektedir.⁴⁶ Bu şirketlerin 70’e yakınının 1950-1960 yılları arasında kurulduğu görülmektedir. Sümerbank, Etibank ve Ziraat Bankası çok sayıda özel teşebbüs ve kooperatife iştirak etmiş olup, bu üç KİT’in iştiraklere yatırdıkları sermaye miktarı diğer KİT’lere göre çok daha yüksektir. İştirak edilen şirketlerin mekânsal dağılımının çok geniş olduğu ve kamu kurumları dışındaki şirketlerin, özellikle yerel/kırsal şirketlerin hissedarlarının o bölgedeki şirketler ve kişiler olduğu da görülmektedir.

4 Ağustos 1958’de kabul edilen istikrar politikasının bir sonucu olarak Merkez Bankası’nın iktisadi devlet teşekküllerine kredi verme yetkisi sıkı bir şekilde kısıtlanmıştı. Menderes hükümeti Amortisman ve Kredi Sandığı⁴⁷, Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumu’ndan geniş ölçüde yararlanmaya başlamıştı. Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından kullanılan kredi miktarı 721 milyon liraya ulaşmıştı. Emekli Sandığı’ndan 570 milyon TL ve İşçi Sigortaları Kurumu’ndan 217 milyon TL kaynak kullanılmıştı.⁴⁸

45 Yeni kurulan işletmelerin sermayeleri Türkiye Kömür İşletmeleri (1957) 750 milyon TL, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (1955) 100 milyon TL, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri (1955) 200 milyon TL, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (1950) 400 milyon TL şeklindeydi. Etibank 1956 yılında 500 milyon TL, Sümerbank 500 milyon TL, Ziraat Bankası 750 milyon TL olarak belirlenmişti. Bu sayısal veriler, ilgili kurumların kuruluş kanunlarından elde edilmiştir.

46 Bunun için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 9. Dönem, Cilt: 11, İçtima: 3, Otuz altıncı inikat, 12.02.1960, s. 726-783.

47 Amortisman ve Kredi Sandığı’nın KİT yatırımları için kaynak sağlamış hatta gölge Merkez Bankası işlevi yüklenmişti. Bkz. Ferhat Akyüz, “Amortisman Sandığı’ndan Devlet Yatırım Bankasına: Borç İtfasından Sermaye Türetmek”, *Mülkiye Dergisi*, C. 43, S. 2, 2019, s. 387-410.

48 “İç Borçların Konsolidasyonu”, *Forum*, 15.12.1960, s. 5-6.

2. Tahkim Edilen Borçlar

Bu bölümde Ağustos 1958 istikrar kararlarından 1965 yılına kadar olan borç konsolidasyonu Somut verilere dayanarak üç başlık altında incelenmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle özel borçların kamulaştırılması ve tasfiyesi başlığı altında tarım sektörünün kredi borçları ve bankacılık faaliyetleri durdurulan bankaların borçları gibi borçların tasfiyesi/yeniden yapılandırılması ele alınacaktır. İkinci olarak Kamu Maliyesinde Sebte Yılları 1960-1965: İç Duyun-u Umumiye/İç Moratoryum başlığı altında kamu kurumlarına ait çok çeşitli borçların tasfiyesi incelenecektir. Son olarak Vitrinleri Dolduran İthal Malların Maliyeti: Dış Ticaret Borçlarının Konsolidasyonu adlı üçüncü bir başlık altında özel sektör dış ticaret borçlarının tasfiyesi analiz edilecektir.

2.1. Özel Borcun Kamusallaşması ve Tasfiyesi

1950'lerin ortalarından itibaren dış ticaret açıkları ve özellikle yüksek enflasyonla mücadele yöntemi olarak sıkı fiyat kontrolleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla İkinci Dünya Savaşı sonrasında askıya alınan Milli Korunma Kanunu raftan indirilerek yeniden yürürlüğe konulmuş, 12 Temmuz 1956 tarihinde Milli Korunma Dairesi kurularak bu uygulama güçlendirilmiştir. Ancak 16.09.1960 tarih ve 79 sayılı Kanun ile “memleketimizde tamamen serbest rekabet ve normal iktisadi esasların hakim olması” eğilimi çerçevesinde sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesi ve Milli Korunma Kanunu'na dayanan suçların affı sağlanmıştı.⁴⁹ Bununla beraber Milli Korunma Dairesi de lağvedilmişti. Milli Korunma Kanunu'na göre kurulan Petrol Ofisi ve Et ve Balık Kurumu dışındaki kanunla ilgili kurumlar ve bunlara bağlı hesaplar tasfiye edilmişti.⁵⁰ Tasfiyeler sonucunda oluşacak zararlar ise Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekle karşılanması öngörülmüştü. Söz konusu fon tasfiyelerinin yanı sıra Migros'un borçları da tasfiyeye tabi tutulmuştu. Migros'un bu borçları Milli Koruma Kanunu uyarınca yaptığı tanzim satışlar sonucunda ortaya çıkmıştı. Migros'un 16 milyon TL tutarındaki borcu Milli Korunma hesaplarına zarar kaydedilerek tasfiye edilmişti.⁵¹ Migros, 1954 yılında halkın gıda maddeleri ihtiyaçlarını ucuz olarak temin etmek amacıyla kurulmuştu. Bu borç tasfiyesindeki amaç Migros'un zarardan kurtarılıp yabancı ve yerli tüccarların yatırım yapmasına uygun hale getirmektir.⁵²

49 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 1, Yedinci Birleşim, 08.09.1960, s. 47.

50 Tasfiye edilen hesaplar; Akaryakıt fiyat istikrar fonu, Milli Korunma Kanunu kapsamında kurulan daire, kurum ve kuruluşlara verilen krediler, Ürün piyasalarında yapılan müdahale ve destekleme alımları ile bu amaçla da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan temin edilen reeskont kredileri, Milli Korunma Kanunu'nun 27. maddesi uyarınca çeşitli kararlarla kurulan fonlar gibi hesaplar ve fonlardan oluşmaktaydı. “Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilatı, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair Kanun”, *Resmî Gazete*, S. 10605, 1960.

51 Tasfiye edilen borçların itfasi, Migros'un kârının en az 1/2'si Hazineye ödenmek suretiyle yapılması planlanmıştı.

52 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 4, Altmış Üçüncü Birleşim, 27.12.1960, s. 5.

Migros'un Milli Koruma Kanunu'ndan kaynaklanan borçlarının tasfiyesinin ardından tarım sektörünün kredi borçları da tasfiye edilmişti. Burada söz konusu olan tasfiyeden ziyade Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerine olan vadesi geçmiş kredi borçlarının taksitlendirilmesiydi. Bu, bir anlamda tarımsal kredilerin Ziraat Bankası tarafından konsolidasyonuydu. Taksitlendirmeye konu olan borçlar, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin 31.12.1959 tarihi itibarıyla vadesi geçmiş alacaklarıydı. Bu alacakların ilk taksitinin 1961 yılında başlamak üzere %5 faiz ve masraf ilavesiyle on yıl vadeli on eşit taksitte ödenmesi planlanmıştı. Haziran 1960 itibarıyla Ziraat Bankası tarafından 939.604.775 TL, Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından 396.603.486 TL olmak üzere toplam 1.336.208.241 TL taksitli kredi kullanılmıştı.⁵³ 1959 yılında bu iki kurumdan kredi alan üretici/köylü sayısı 2.164.032'di. Bunlardan 1.000 liranın altında kredi alan üreticilerin/köylülerin yüzde 41,5'i Ziraat Bankası'ndan, yüzde 51,4'ü ise Tarım Kredi Kooperatifleri'nden kredi almıştı.

Kredi Miktarı TL	Ziraat Bankası	Tarım Kredi Kooperatifleri
50-500	%26	%28
500-1000	%15,6	%22
1000-10000	%34	%50
10000- üstü	%24,4	-

Tablo 2: Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin Açmış Oldukları Krediler⁵⁴

Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla kullanılan krediler 1950'li yılların başından itibaren artmaya başlamıştı. Kredi hacmindeki bu artış “önceki dönemin siyasi mülahazalarının da etkilediği bir olgu” olarak değerlendirilmişti.⁵⁵ Her iki kurumdan alınan vadesi geçmiş/ödenmemiş kredilerin %60'a yakını ise 1000 liradan az kredilerden oluşmaktaydı.⁵⁶ Köylüler söz konusu banka borçları için tefecilerden borç alırken, tefeciye ödemek için de tekrar bankadan kredi almaktaydılar.⁵⁷ Bu taksitlendirme/konsolidasyon ile köylü-çiftçi üzerindeki kredi baskısının azaltılması ve içine

53 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 2, Otuz İkinci Birleşim, 04.11.1960, s. 29.

54 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 2, Otuz İkinci Birleşim, s. 19.

55 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 2, Otuz İkinci Birleşim, s. 25.

56 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 2, Otuz İkinci Birleşim, s. 19.

57 “.....söz konusu borçlar 1952 senesinden 1959 sonuna kadar hiçbir şekilde bankaya ödenmemiş borçlardır. Bu kanunun komisyonumuzda müzakeresi sırasında komisyon üyeleri, memleketimizde *abonman kredisi* ismi ile anılan yeni kredi şeklinin doğduğunu belirttiler. Bunun üzerine biz banka ile temasa geçtik. Banka 400 - 500 milyon lira tahsil etmiş gibi gözüküyor. Bu şu şekilde oluyor. *Borçlu murabahacıdan para alıyor ve gidip bankaya borcunu yatırıyor. Fakat beş gün sonra gidip tekrar aynı parayı bankadan alıp murabahacıya ödüyor*. Bu suretle de bu krediler ‘her sene açılmış, ödenmiş ve yeniden açılmış gibi gözüküyor. Bu şekilde olduğuna göre haddizatında bu krediler ödenmiyor. Bunu alan kimselerde hakikaten zengin kimselerdir. Onun için biz abonman şeklindeki kredileri de taksitlendirelim dedik.” Bkz. *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 2, Otuz İkinci Birleşim, s. 25.

girmiş olduğu fasit daireden çıkarılması ve Ziraat Bankası'nın mali açıdan güçlendirilmesi amaçlanmıştı.

Milli Korunma Kanunu'ndan kaynaklanan borçların tasfiyesi ve tarımsal kredi borçlarının taksitlendirilmesinin yanı sıra bankacılık sektöründeki küçük bankalar da büyük ölçüde tasfiye edilmişti. Tasfiye süreci, 1958 yılında bankacılık ve kredi piyasasını düzenleyen 7129 sayılı Kanun ile başlamıştı⁵⁸ ve 27 Mayıs 1960'tan sonra da artarak devam etti. Bankacılık sektörü:

-Banka yönetim kurullarının bankayı tasfiyesi,

-Tedrici tasfiye,

-Birleştirme,

-Yeniden kurgulama/reorganizasyon,

-Kamu ya da kooperatif bankalarının özel banka haline getirilmesi şeklinde dört yöntem ile tasfiye edilmişti.

1958 yılında, 7129 sayılı Kanun uyarınca, asgari sermaye gerekliliklerini yerine getirmeyen bazı bankaların yönetim kurulları tasfiye edilmişti. Türk Yapı Bankası, Konya İktisadi Milli Bankası, Akseki Ticaret Bankası, Göynük Sanayi ve Kredi Bankası, Bor Zürra ve Tüccar Bankası, Niğde Bankası, Lüleburgaz Birlik ve Ticaret Bankası, Akşehir Bankası, American Ekspres Compinc gibi bankalar yönetim kurulları tarafından tasfiye edilmişti. Türkiye Eski Muharipler Bankası ve Türkiye Memurlar, Muallimler ve Subaylar Bankası 1959 yılında Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası olarak birleştirilmişti. Çünkü söz konusu bankaların sermaye yeterlilikleri 7129 sayılı Kanun'un düzenlemelerine uygun değildi.⁵⁹ Ayrıca Buğday Bankası ve Türkiye Ekspres Bankası 1962 yılında Anadolu Bankası adı altında birleştirilmişti. Benzer bir başka birleşme örneği de esnaf ve sanatkârlara kredi sağlamak amacıyla kurulan Ankara, İstanbul ve İzmir Halk Sandıkları'nın 1963 tarih ve 358 sayılı Kanunla Türkiye Halk Bankası şubeleri olarak birleştirilmesiydi.

58 1958 tarihli 7129 sayılı Bankalar Kanunu, bankacılık sisteminde köklü bir dönüşüm amacıyla çıkarılmıştır. Bu radikal dönüşüm aynı zamanda bankacılık sektörünün krize girdiğinin de bir göstergesiydi. Bu yasa ile banka kuruluşuna asgari sermaye sınırlaması getirilerek yerel bankacılık ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Bu yasanın meclisteki görüşmeleri sırasında "sermayeleri dun(yetersiz) olan kasaba bankacılarının idam hükmünün de kabul edilmiş olması demektir" olduğu belirtilmişti. Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Devre: 9, Cilt: 4, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, 11.06.1958, s. 430.

59 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 86. Birleşim, 30.09.1968, s. 94.

1958'den sonra İzmir Esnaf ve Ahali Bankası, Egebank olarak; Şarkî Karaağaç Bankası, Sağlık Bankası olarak; Turizm Bankası, T.C. Turizm Bankası olarak Amortisman ve Kredi Sandığı ise Devlet Yatırım Bankası olarak yeniden yapılandırıldı. Halkın katılımı ve kooperatiflerin ya da işçi birliklerinin katkılarıyla kurulmuş olan bazı bankalar da statü değiştirerek özel bankalara dönüştürülmüştü. İşçi Kredi Bankası ve Maden Kredi Bankası bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu tasfiye biçimleri dışında, iflas aşamasına gelmiş bankaların daha kapsamlı tasfiyesi de gündeme gelmişti. Önce bu bankaların mevduat kabul yetkileri kaldırılmış, ardından da tasfiyeye süreci başlatılmıştı. Raybank, Tutum Bankası, Esnaf Kredi Bankası, Sanayi Bankası, Doğubank, Türkiye Kredi Bankası, Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası gibi bankaların tasfiyesi için 153 sayılı özel bir kanun yürürlüğe konulmuştu. Bu kanun ile mali taahhütlerini yerine getiremeyen bankaların, sermayesi ve ihtiyatları 50 milyon liranın üzerinde olan bir bankanın gözetiminde kademeli olarak tasfiye edilmesini ve tasfiye zararlarının Hazine tarafından karşılanmasını öngörülmektedir.⁶⁰ Ancak zararın hazineye yansıtılması meclis ve komisyon görüşmelerinde tartışmalara neden olmuştu. Bu tartışmalar sonucunda Merkez Bankası nezdinde Bankalar Tasfiye Fonu adı altında bir fon oluşturulmuştu. Bankaların bu fona ticari ve tasarruf mevduatlarının binde yarısı (%0,5) kadar bir miktarı yatırmaları yasal olarak zorunlu hale getirilmişti. Bununla tasfiye edilmek istenen bankalar tasfiye masraflarını bankacılık sistemine yüklemeye çalışılmıştı; ancak tasfiye fonunda tasfiye masraflarını karşılayacak yeterli kaynak bulunamamış ve tasfiye süreci uzun sürmüştü. Söz konusu bankaların tasfiyesi ancak 1988 yılında tamamlanabilmişti.⁶¹ Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) 1989 yılı yıllık raporunda, tasfiye edilmesine karar verilen bankaların tasfiye maliyetlerinin Banka Tasfiye Fonu'ndan değil, Merkez Bankası tarafından verilen avanslardan karşılandığı belirtilmişti.⁶²

Banka Adı	Kuruluş Yılı	Durumu, İlişkili veya Sorumlu Banka
Esnaf Kredi Bankası	1957	İş Bankası/Tasfiye
Sanayi Bankası	1958	İş Bankası/Tasfiye
Doğubank	1952	İş Bankası/Tasfiye
Türkiye Kredi Bankası	1948	İş Bankası/Tasfiye

60 *Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 3, Kırk Yedinci Birleşim, 06.12.1960, s. 46.

61 *1989 Yılı faaliyet Raporu*, TMSF, Ankara, 1989, s. 5.

62 *1989 Yılı faaliyet Raporu*, TMSF, Ankara, 1989, s. 1.

Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası ⁶³	1959	Türkiye Emlak Kredi Bankası/Tasfiye
Tutum Bankası	1948	Türkiye Emlak Kredi Bankası/Tasfiye
Raybank	1956	Türkiye Emlak Kredi Bankası/Tasfiye
Buğday Bankası	1955	Anadolu Bankası/birleşme
Türk Express Bank	1953	Anadolu Bankası/birleşme
Şarki Karaağaç Bankası	1928	Sağlık Bankası A.Ş./reorganizasyon
Maden Kredi Bankası	1958	Özel bankaya dönüştürüme
İşçi kredi bankası	1953	Özel bankaya dönüştürüme

Tablo 3: Bankacılık Sektöründeki Tahkim Faaliyeti⁶⁴

1950’li yılların gazetelerindeki banka reklamlarına bakıldığında mevduat karşılığında keşide veya piyango çekiliş ilanı vermeyen banka yok gibiydi. Keşide ilanları ev, arsa ve para gibi değerleri kapsamaktaydı; hatta her yatırılan mevduat için hediyeleşme eşya vermek gibi bir uygulama da söz konusuydu. 1950’lerin bankacılığını keşide bankacılığı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bununla beraber 1950’lerdeki bankacılık, esas olarak ticaret, özellikle de dış ticarete finansmanına dayalıydı. Ancak 1950’lerin sonlarında madencilik ve sanayiye desteklemeye yönelik bir eğilimin arttığı söylenebilir.

2.2.Kamu Maliyesinde Sebt Yılları 1960-1965: İç Duyun-u Umumiye/ İç Moratoryum

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden kısa bir süre sonra geniş kapsamlı bir kamu borç tahkimi başlatılmıştı. İki yıl sonra da borç tahkiminin kapsamı genişletilmişti. Ancak kamu borçları tahkimi 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden önce de gündemdeydi. Tahkim süreci, 4 Ağustos 1958 tarihinde “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 15 Sayılı Karar” ile 1946 yılından beri yürütülen dış ticaret politikasının tasfiyesi ile başlamıştı. 1958’de bir yandan dış borçların tahkimi için çabalar gösterilirken bir yandan da 4 Ağustos 1958 istikrar kararlarının gerekliliği/tamamlayıcısı olarak kamu iç borçları için geniş boyutlu bir borç tahkimi öngörülmekteydi.

63 1957 yılında “Türkiye Muallimler, Memurlar ve Subaylar Bankası” (Tümsubank) unvanı ile kurulan banka 1959 yılında “Türkiye Eski Muharipler Bankası” (Muhabank) ile birleşerek “Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası A.Ş.” unvanını almıştır.

64 Bu tablo *1989 Yılı Faaliyet Raporu*, TMSF, Ankara, 1989 ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nden söz konusu bankalar hakkında elde edilen bilgiler kullanılarak hazırlanmıştır.

*“İktisadi istikrar programı tatbikatı cümlesinden olarak istihlal gücümüzü artırmak için bâzi beynelmilel teşekküllerle, Birleşik Amerika’dan ve Avrupa memleketlerinden uzun vadeli yeni dış krediler temini ve bunu takiben, bir kısım transfer vecibelerinin tediyeye muvazenesi üzerinde tazyik yapmayacak şekilde ileriki yıllara tevzi ve taliki suretiyle konsolide edilmesi temin edilmiştir. Bu defa, programın tatbikatının yarattığı müsait zemin üzerinde, iç borçlar sahasında da büyük bir konsolidasyon hareketine tevessül edilmiş bulunmaktadır. Filhakika, uzun zamandan beri yapılan çalışmalar neticesinde, hazırlanmış ve Büyük Millet Meclisine takdim edilmiş olan kanun tasarısı Büyük Millet Meclisince kabul buyrulduğu takdirde T. C. Merkez Bankasının âmme sektörüne dâhil müessese ve teşekküllere temin ettiği kredi ve avansların kâfi seyyaliyet arz etmeyen kısımlarının uzun vadeli bir borç haline kaybedilerek ödenmesi imkânı sağlanmış olacaktır”.*⁶⁵

1960 yılı 153 sayılı Kanun ile yapılan banka tasfiyeleri ile eş zamanlı olarak 154 sayılı “Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin Bir Kısmı Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun” ile kamu borçları tahkimi planlanmıştı ve bu iç moratoryum/iç duyuru umumiye olarak adlandırılmaktaydı.⁶⁶ Söz konusu tahkimin kapsamı, 1963 yılında 250 sayılı ve 347 sayılı kanunlar ile daha da genişletilmişti. Tahkim edilen bu borçlar (Tablo 1’de A’dan F’ye kadar olan sütunlar) niteliksel ve niceliksel olarak çok geniş kapsamlıydı. Bunun sadece bir borç tahkimi değil; aynı zamanda bir borç tasfiyesi, erteleme ve mahsuplaşma olduğu da vurgulanmalıdır. Kamu kuruluşlarının borçlarının tahkim, tasfiye ve mahsup işlemlerinin yanı sıra, 1963 tarihli 325 sayılı Kanun ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin 437 milyon TL tutarındaki vergi borçları da tasfiye veya tahkim edilmişti.

Tablo 1’deki A sütunu Hazine’nin Merkez Bankası’na olan borçlarını göstermektedir. Bu borçların, yüzde 0,5 faizli ve 100 yıl vadeli devlet tahvilleri ihraç edilerek konsolide edilmesi öngörülmüştü. Bu borçlar çeşitli kategorilerdeki kamu borçlarından oluşmaktaydı. Hazine’nin Merkez Bankası’ndaki kısa vadeli avans hesabı bu borçlardan biriydi. Hazine’ye açılan kısa vadeli avans hesabı, 1955’e kadar sınırlı tutulmuşken kamu harcamaları bütçesinin %15’i olarak belirlenmesi ile bu borç miktarı 1960 yılında 1 milyar TL’ye ulaşmıştı.⁶⁷ Bu hesap temel olarak ilgili yıldaki bütçe açığının kapatılmasında kullanılan bir hesaptı ve 154 sayılı Kanun ile tahkimi öngörülmüştü.

65 “1960 yılı Muvazenei Umumiye kanunu lâiyhası ve Bütçe komisyon raporu”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 9, Cilt: 2, Kırk Birinci İnikat, 19.02.1960, s. 59.

66 *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Kırk Yedinci Birleşim, Cilt:3, 06.12.1960, s. 13.

67 *1960 Yirmi Dokuzuncu Hesap Yılı Bilanço ve Kar Zarar Hesabı*, TCMB, Ankara, 1961, s. 35.

Bu kanuna ilişkin Meclis Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde, kanunun ikinci konsolidasyon kanunu olduğu belirtilmişti.⁶⁸ İlgili yasanın adı zikredilmemişse de 1955 tarihli 6571 sayılı Kanun olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu kanun ile Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Hazine kefaleti ile ihraç edilmiş olan 550 milyon TL tutarındaki tahvilleri iptal edilmiş ve tahviller Merkez Bankası nezdinde açılmış olan Mahsuba Tabi Matlubat hesabına alınarak tasfiye edilmişti. 154 sayılı Kanun ile bu hesapta kalan 365 milyon TL de yüzde 0,5 faizli ve 100 yıl vadeli tahvil ihracı yoluyla tahkim sürecine alınmıştı. Bu bir anlamda tahkim edilen/tasfiye edilen borcun yeniden tahkim edilmesi anlamına geliyordu.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, 28.5.1960 tarihi itibarıyla İktisadi Devlet Teşebbüsleri ve bazı kamu kurumlarının Hazine taahhüdüyle ihraç edilen bonolar, reeskonto tabi tutulan senetler ve tahvil rehini karşılığında alınan krediler cinsinden 4 milyar 379,7 milyon TL'lik bir tutar, yukarıdaki yöntem ile tahkime tabi tutulmuştu.

Kurum Adı	Hazine Kefaletine Haiz Bono	Ticari	Tahvil	Toplam
Etibank	241,5	330,8	79,8	652,1
Sünerbank	98,1	106,1		204,2
Denizcilik Bankası	115,4		39,8	155,2
Devlet Demiryolları	108,5	20,5		129,0
PTT	58,3	-	-	58,3
Top. Mahsulleri Ofisi	1011,0			1011,0
Top. Mahsulleri Ofisi ⁶⁹	293,7			293,7
İnhisarlar	318,5			318,5
Millî Korunma	135,6			135,6
Su İşleri	51,2			51,2
Et ve Balık Kurumu		254,9 ⁷⁰		254,9
Makine ve Kimya		16,5		16,5
Şeker Şirketi		429,3 ⁷¹		429,3
T. Zirai Donatım K.		9,5		9,5
Tarım Satış Koop. B.		391,6		391,6
İller Bankası			87,2	87,2
T. Emlâk K.B. (Kendi Tali.)			172,4	172,4
Migros T. A. Ş.		9,5		
Toplam	2431,8	1568,7	379,2	4.379,7

Tablo 4: 28.5.1960 Tarihi İtibarıyla Kamu Kurumları ve İktisadi Devlet Teşebbüsleri'nin Bono ve Tahvil Karşılığı Aldıkları Kredi ve Avanslar (Milyon TL)⁷²

68 *Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt: 3, Kırk Yedinci Birleşim, 06.12.1960, s. 10.

69 Zirai mahsul fazlası ithalatının Türk Lirası karşılıklarının temini için.

70 11,8 milyon lirası ödenmeyen faiz miktarına aittir.

71 51,3 milyon lirası zirai senetlere aittir.

72 "154 Sayılı kanun tasarısı", *Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Kırk Yedinci Birleşim, Cilt: 3, s. 4-5.

Tablo 1'deki A sütununda yer alan yaklaşık 23,9 milyon TL'lik borç tahkimi, iç borç değil dış borç tahkimini içermektedir. Söz konusu borç, 16 Ekim 1948 tarihinde Paris'te imzalanan Avrupa Ülkeleri Arasında Ödeme ve Takas Anlaşması uyarınca uygulamaya konulan Tiraj Hakkı⁷³ (Drawing Rights) bakiyesi ile 1949 yılında Avrupa'da yaşanan devalüasyonlar sonucunda tahakkuk eden borçlardan oluşmaktaydı. Bu borç Hazine tarafından %0,5 faizli ve 100 yıl vadeli tahvil ihraç edilerek tahkim edilmişti.

Kurum Adı	Amortisman ve Kredi Sandığı	İşçi Sigortaları Kurumu	Emekli Sandığı	Toplam
Etibank	116.470.948,00	41.320.000,00	234.883.072,00	392.674.020,00
İller Bankası	32.332.572,00	87.954.821,00	117.348.796,00	237.636.189,00
T. Çimento Sanayi	43.305.797,00			43.305.797,00
T. Kömür İşl. Kurumu	86.924.672,00			86.924.672,00
Makine ve Kim. E. K	11.284.423,00			11.284.423,00
D. Demiryolları	34.877.221,00			34.877.221,00
Et ve Balık Kurumu	8.804.395,00			8.804.395,00
Ziraat Bankası	111.251.411,00	20.000.000,00	128.951.895,00	260.203.306,00
PTT	14.417.410,00			14.417.410,00
T. H. Y.	16.969.277,00			16.969.277,00
Petrol Ofisi	4.959.514,00			4.959.514,00
Sümerbank	42.196.427,00	1.000.000,00	13.286.966,00	56.483.393,00
Denizcilik B.	18.985.127,00	10.700.000,00	22.153.820,00	51.838.947,00
T. Şeker Fab.	157.082.156,00			157.082.156,00
T.EmlâkKredi Bankası	40.986.483,00	49.497.212,00	62.420.170,00	152.903.865,00
Azot Sanayi	7.265.397,00			7.265.397,00
Toplam	748.113.230,00	210.472.033,00	579.044.719,00	1.537.629.982,00

Tablo 5: 1960 Yılına Kadar Bazı Kamu Kurumlarının Amortisman ve Kredi Sandığı'na, Emekli Sandığı'na ve İşçi Sigortaları'na Olan Borç Miktarları (TL)⁷⁴

Tablo 1'in B sütünü, Kamu kurum ve kuruluşlarının, Merkez Bankası dışındaki -Amortisman ve Kredi Sandığı, Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumu gibi- mali kurumlara olan borçlarının tahkimini göstermektedir. Tablo 5'te de kamu kurum ve kuruluşların bu üç kuruma olan borçları ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bu borçların, 6 aylık eşit taksitler halinde 25 senede itfa edilmesi ve %6 faizli hazine tahvili verilerek tahkim edilmesi planlanmıştır.

73 "Avrupa ülkeleri arasında ödeme ve takas anlaşması" başlığını taşıyan ve 16 Ekim 1948'de imzalanan ilk anlaşma, hesap bakiyelerinin belirli koşullar altında ve sınırlı ölçüde takas ve mahsup edilmesini öngörüyordu. Bu anlaşmanın özelliği, "Tiraj hakları" denilen, ABD yardımına dayalı yeni bir açık kapatma sistemiyle donatılmış olmasıydı. Bu sisteme göre her ülkenin diğer ülkelere karşı yıllık ödemeler dengesi önceden ve karşılıklı müzakereler yoluyla tahmin ediliyor ve alacaklı olması gereken taraf, Marshall Planı çerçevesinde ABD'den aldığı yardım karşılığında borçlu tarafa "tiraj hakları" adı verilen bir hak tanıyordu". Said Naci Ergin, "Avrupa Tediye Birliği", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1, 1950, s. 7.

74 "154 Sayılı kanun tasarısı", Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Kırk Yedinci Birleşim, Cilt: 3, s. 3.

Tablo 1'in C sütununda ise kamu kurum ve kuruluşlarının birbirlerine olan borçları ortaya konmuştur. Bu borçlar için de takas ve mahsup yapılması öngörülmüştü. 32 adet kamu kurum ve kuruluşunun borçlarının takas ve mahsup işlemi, tahmini 585 milyon TL civarındaydı. Takas ve mahsup yoluyla tasfiyesi mümkün olamayacak borçlar için ise 5 yıl sonra ödemeye başlamak üzere 20 yılda altışar aylık eşit taksitlerle %6 faizle tahkim yapılması öngörülmüştü.

1963 yılında, 1960 yılı ve 154 sayılı kanuna istinaden yapılan tahkim işlemlerine ek olarak 250 sayılı yasa ile borç tahkim işlemleri yapılmıştı. Bu borç Tablo 1'in D sütununda gösterilmiştir. Esas olarak hazinenin alacaklı olduğu kurumlar ile borçlu olduğu kurumlar arasında mahsup işlemi yapılması sağlanmıştı. Yukarıda belirtilen iki tahkim yasasına ek olarak 1963 yılında yürürlüğe giren 347 sayılı yasa ile, II. beş yıllık Kalkınma Plânını döneminin sonunda (1973 yılında), tahkim edilen borçlar için ilk bütçe ödeneğinin yapılmasını öngörülmüştü. Ancak 1973 yılı 1694 sayılı Bütçe Kanununda bu borçların ya ödenmemesi ya da karşılığında devlet iç istikraz tahvillerinin verilmesi öngörülmüştü.⁷⁵ Tablo 1'in A sütununda, Hazinenin Merkez Bankasına olan borçların faiz ve anapara taksitleri için ödeme yapılmayacağı ve faiz yürütülemeyeceği belirtilmişti. Söz konusu bütçe kanununda yukarıda belirtilen tahkim kanunları nedeniyle Hazinenin kamu kurumlarına olan borçlarının, geçmiş yıllar vâdelerine faiz ödemelerinin yapılmaması koşuluyla Devlet iç istikraz tahvilleri aracılığıyla tasfiye edileceği belirtilmişti. Bu hükümler 1985 yılına kadarki bütçe kanunlarında yer aldı.⁷⁶ Nihai olarak 154 sayılı yasa ile 1960'ta başlayan kamu borç tahkimi ağırlıklı olarak tahvil ihracı yoluyla yerine getirilmişti. Ancak söz konusu tahvillerin itfa süreci, 1963 yılında 1973 yılına sonra da 1980'li yılların ortalarına ötelenmişti. Bu, 1950'li yılların yüksek kamu borcunun Hazine tarafından Merkez Bankası bilançosunun aktifine yerleştirilmesi yoluyla toplumsallaştırıldığı anlamına gelmekteydi.

1960'lı yılların başlarında, bir bütçe yılına ait kamu borcu bir bütçe yılına ait kamu gelirinden daha fazlaydı. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin borçları da tahkim sürecine dahil edilmişti. Bu, belediyelerin bir çeşit mali ameliyatıydı. Belediyeler ve belediyelere bağlı kurum ve kuruluşların devlete ve katma bütçeli idarelere olan borçlarının,

75 "1973 yılı Bütçe Kanunu", *Resmî Gazete*, S. 14463, 1973.

76 "1985 Mali Yılı Bütçe Kanunu", *Resmî Gazete*, S. 18622 Mükerrer, 1985.

yasal açıdan itilafli olsa dahi, tamamen silinmesi/terkin edilmesi öngörülmüştü.⁷⁷ Yine söz konusu kurumların Kamu İktisadi Teşebbüslere olan borçlarının da beş yıl sonra ödemeye başlamak şartıyla faizsiz, yıllık eşit taksitlerle ve 20 yıl vade ile tahkimi planlanmıştı. Belediyelerin konsolide edilen borç miktarı Tablo 1'in I sütununda gösterildiği gibi tahmini 825 milyon TL civarındaydı. Sözü edilen bütün bu borç konsolidasyonları dışında Hazine'nin Türkiye Emlâk Kredi Bankası aracılığıyla yaptığı 6.881.990 TL'lik harcamaların mahsup/tasfiyesi de yapılmıştı.

2.3. Kredili Dış Ticaret/İthalat Borçlarının Tahkimi

Türkiye'de 1946 yılında dış ticaretin korunma oranı azaltılmış ve 15 Ağustos 1950'de ise dış ticaret rejimi daha da liberalize edilmişti. Böylece temel tüketim mallarının dahi ithal edildiği bir süreç başlamıştı. İthalat işlemleri, ilgili malın bedelinin Merkez Bankasına TL olarak yatırılması ile gerçekleştirilmekteydi. 1950'li yılların başlarında Merkez Bankası'nın ödemeleri karşı firmalara düzenli yapması nedeniyle firmalar sadece TL tevdileri dikkate alarak ithalat işlemlerini yerine getirdiler.⁷⁸ Fakat 1952'den itibaren döviz ödemeleri gecikmeye başlamış ve ariyere denilen borçlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu borçların düzenlenmesi için ariyere anlaşmaları yapılmıştı. Örneğin 1956 yılında İngiltere ile 3,4 milyon sterlinlik ariyere anlaşması yapılmıştı.⁷⁹ Söz konusu ariyere anlaşmaları⁸⁰ ihracatın önemli bir kısmının alacaklılara peşin olarak tahsis edilmesi esasına dayanmaktaydı. Bu da döviz gelirlerinin alacaklı ülkeler tarafından yerinde kesilmesi sonucunu doğurmuştu.

Ödemesi gecikmiş ticari borçlar/ariyere borçlar için Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı nezdinde yapılan girişimler sonucunda 29 Temmuz 1955 tarihinde Türkiye'nin ödeme imkânları dikkate alınarak belli bir ödeme planı için görüşmeler yapılmaya başlanmıştı. Türkiye'nin dış borcunun finansmanı uzun bir değerlendirme sürecinden geçirilmişti. Mali yardım ve dış borcun konsolidasyonunun, Türkiye'nin bir ulusal kalkınma programı taslağı hazırlamaya hazır olması ve programın uygulanmasının gözetimini

77 Belediyeler ile bunlara bağlı müessese ve işletmelerin devlete ve katma bütçeli idarelere olan borçları silinmiş ve bu kanunda belirtilen Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne olan borçları tahkim edilmişti. Her bir mahalli idare bazında bu tahkim ve terkin işlemleri için bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-1-0-0/88-552-4 (Belediyelerin ve belediyelere bağlı müessese ve işletmelerin borçlarının Hazinece terkin ve tahkimi hakkında).

78 Memduh Yaşa, "Türkiye Dış Borçlarının Takip Ettiği Gelişme", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 1963, s. 130.

79 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivleri*, (TDA), 534(İngiltere)-37403-150346-4 (İngiltere'nin Türkiye'den Transferi Gecikmiş Ticari Alacakları).

80 İngiltere ile yapılan anlaşma dışında ariyere anlaşmaları, İtalya ile 27.01.1955, İsviçre ile 26.11.1953, Federal/Batı Almanya ile 06.08.1953, Avusturya ile 09.10.1954, Belçika ile 15.04.1955, Danimarka ile 15.12.1954, Fransa ile 16.11.1954, Hollanda ile 26.07.1955, İsveç ile 17.08.1954, Yunanistan ile 01.11.1956 tarihlerinde yapılmıştı.

kabul etmesi durumunda yapılması önerilmişti.⁸¹ Aynı zamanda, Türkiye'deki ticari sermayenin temsilcisi olan İstanbul Ticaret Odası, vadesi geçmiş dış ticari borçların belirli bir ödeme şekline bağlanmasının ve böylece geleneksel hale gelmiş olan Avrupa ihracat pazarıyla ilişkilerin yeniden kurulmasının faydalı olacağını savunmuştu.

“...Avrupa Tediye Birliğine yapılan ihracatta mal bedelinin muayyen bir kısmının eski borçlara (ariyeler) hasredilmesi ithal imkanlarımızı azaltmakta ve dolayısıyla gayri ihtiyari ihracatımızın kliring anlaşmalı ve demir perde gerisi memleketlere kaydırmak zarurietini hissedilmektedir. İşte ananevi yasalarımıza dönülmesi için bu memleketlerle olan borçlarımızın belirli bir ödeme şekline bağlanması faydalı olacaktır.”⁸²

4 Ağustos 1958 istikrar kararından sonra, Türkiye ile Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi on üç ülke arasında kredili ithalat borçları için 11 Mayıs 1959'da Paris'te “Türkiye’de Mukim Şahısların Ticari Borçlarına Müteallik Anlaşması” imzalanmıştı. ABD de 5 Haziran 1959'da söz konusu anlaşmaya katılmıştı.⁸³ Bu anlaşma, ödemesi gecikmiş ticari borçların yani ithalatçı borçlarının konsolidasyonuydu. Bu anlaşma çerçevesindeki borçlar, 4 Ağustos 1958 tarihinden önce teslim edilen mal veya hizmetlerden doğan ve 1 Ocak 1964 tarihine kadar vadesi gelmiş veya gelecek olan borçlardan oluşmaktaydı. Söz konusu anlaşma ile açığa çıkan toplam borç miktarı 549 milyon dolar olduğu tahmin edilmekteydi.⁸⁴ Fakat 27 Mayıs darbesinden sonra Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile yapılan görüşmeler sonucunda söz konusu borcun tahmin edildiğinden az olduğu görülmüş ve bu borç bir ödeme takvimine bağlanmıştı. Konsolide edilen borç 376 milyon dolarlık bir borçtu ve %3 faizle 1971 yılına kadar ödenmesi planlanmıştı.⁸⁶ 4 Ağustos 1958 istikrar kararları ile dolar 2 lira 80 kuruştan 9 liraya çıktı. Böylece 370 milyon dolarlık konsolidasyona tabi borcun hazineye yükü 3 kata yakın artırılmış oldu. Tablo 7’de ülkeler bazında ödenmesi gerekli yıllık taksitler belirtilmiştir. Batı Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD en çok ticari borcun olduğu ülkeler olduğu görülmektedir. Bir örnek olarak⁸⁷ İngiltere’ye ticari borcun daha ayrıntılı hali Ek Tablo

81 OECD, Fonds code: OEEC-386, Date: 1955-1959, Title: Turkey-Special exercise, <https://archives.eui.eu/en/fonds/180450>, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).

82 Haluk Cillov, “Dış ticaret siyasetimizde değişiklikler”, *Milliyet*, 26.06.1957, s. 2.

83 Bu anlaşmalar için bkz. “362 Sayılı Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu”, *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt: 3, Yirmi Beşinci Birleşim, 03.09.1961 ve “363 Sayılı Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu”, *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt: 3, Yirmi Beşinci Birleşim, 03.09.1961.

84 “Dış borçlarımız 549 milyon Dolar”, *Milliyet*, 07.03.1959, s. 1-5.

85 “Türkiye’nin Avrupaya Olan Borcu 549 Milyon Dolar”, *Cumhuriyet*, 07.03.1959, s. 1.

86 Bkz. “363 Sayılı Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu”, *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt: 3, Yirmi Beşinci Birleşim, 03.09.1961, s. 59.

87 Ek Tablo 2’deki verilere benzer bir örnekte Lüksemburg’a olan ticari borçların dökümü gösterilebilir. Bkz. *TDA*, Lüksemburg (555)-24057-105034-1 (Türkiye’de bulunan şahısların Lüksemburg’a borçları hakkında yapılan müzakereler).

Alacaklı Ülkeler	1960 Yılı Sonunda Bakiye	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Almanya	97.899.500	7.518.250	9.573.250	11.188.000	9.102.000	9.606.500	9.606.500	9.606.500	9.606.500	9.606.500	9.606.500	2.879.000
Avusturya	4.774.350	304.250	313.500	362.800	490.050	528.600	528.600	528.600	528.600	528.600	528.600	132.150
A.B.D.	41.575.600	3.496.750	4.067.750	4.823.000	4.245.600	3.990.800	3.990.800	3.990.800	3.990.800	3.990.800	3.990.800	997.700
Belçika	10.030.380	958.750	1.076.460	1.253.570	1.011.600	916.800	916.800	916.800	916.800	916.800	916.800	229.200
Fransa	59.083.150	3.373.000	4.560.000	5.401.000	6.154.150	6.335.200	6.335.200	6.335.200	6.335.200	6.335.200	6.335.200	1.583.800
Hollanda	7.236.270	712.750	775.640	901.880	727.250	659.000	659.000	659.000	659.000	659.000	659.000	164.750
İngiltere	72.116.500	5.273.000	6.016.300	7.025.200	738.700	7.426.400	7.426.400	7.426.400	7.426.400	7.426.400	7.426.400	1.856.600
İsveç	3.460.100	375.750	421.500	491.700	346.150	292.000	292.000	292.000	292.000	292.000	292.000	73.000
İsviçre	2.126.150	206.500	224.500	261.250	213.900	195.200	195.200	195.200	195.200	195.200	195.200	48.000
İtalya	27.786.900	1.821.950	2.275.750	2.678.100	2.871.100	2.902.400	2.902.400	2.902.400	2.902.400	2.902.400	2.902.400	725.000
Lüksemburg	211.500	211.500										
Norveç	20.000	20.000										
Portekiz	177.000	177.000										
Danimarka	19.000	19.000										
Toplam	326.516.400	24.463.450	29.304.650	34.386.500	25.900.500	32.852.900	32.852.900	32.852.900	32.852.900	32.852.900	32.852.900	8.689.200
Faiz	50.103.379	8.479.855	8.285.811	7.672.214	6.648.602	5.675.924	4.709.432	3.742.940	2.777.444	1.809.956	301.201	
Genel Toplam	376.619.779	32.948.305	37.590.461	42.058.714	32.549.102	38.528.824	37.562.332	36.595.840	35.630.344	34.662.856	33.154.101	8.689.200

Tablo 7: Konsolide Dış Ticari Borçların Yıllara Göre ABD Doları Cinsinden İtfâ Tablosu (Dolar)

2’de sunulmuştur. Bu tabloda İngiltere’den yapılan ithalat nedeniyle oluşan şirket bazlı borçlar gösterilmektedir. İthalat yapan şirket/kurumlar ile ihracat yapan şirket/kurumlar incelendiğinde Türkiye’nin yoğunluklu olarak makine ve teçhizat ithal ettiğini söyleyebiliriz. İthalat yapan şirket ve kurumların tekstil ve tarım gibi iki sektör etrafında kümelendiği vurgulanabilir. Tabloda en çok borçlu kamu kurumunun TZDK olduğu ve ithal edilen ürünün tarım makineleri olduğu görülmektedir. TZDK’nın Ford Motor Company’e 310.000 sterlinlik borcu olduğu görülmektedir. Ek Tablo 2’de tekstil sektörünün girdisi olan iplik ve kumaş üretimi için tekstil makineleri ithal eden özel şirketlerin borçlarının da yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanında faaliyet alanı otomotiv olan çok sayıda özel şirketin borçları da söz konusu tabloda yer almaktadır.⁸⁸

Özel dış ticaret borçlarının kamu borcuna dönüştürülmesinin uç bir örneği olarak 1963 yılında, Türkiye’deki özel bir şirketin ABD’deki bir şirkete olan borcu, kamu borcuna dönüştürülmüştü. Alka-Ahmet Oğuz Akal Şirketi ile ABD’de menşei Howard International Inc. Şirketi arasında demir- çelik tesisi satın alınması sürecinde ortaya çıkan bir borç söz konusuydu. Satış işlemine Ziraat Bankası teminat mektubuyla aracılık etmişti. Ortaya çıkan ihtilaf nedeniyle ödenmeyen 914.868,75 dolarlık miktarın 1963 tarihli ve 222 sayılı yasa ile Hazine tarafından Amerikan firmasına ödenmesi sağlanmıştı. Bu borç Amerikan senatosuna yansımış; ancak Türkiye ile ABD arasındaki yardım ve kredi anlaşmalarının sektöre uğramaması eğilimi etkili olmuştu.⁸⁹

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan tahkime konu borçların önkoşulları, 1946-1958 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarına içkindi. Bu dönemde 1946 devalüasyonun gereği olan dış ticarete liberal politikalar uygulanmış, 1953 yılından itibaren de bu politikalar sürdürülemez hale gelmişti. Bunun için de dış ticarete liberal politikalar sınırlandırılmış ve ekonomide kamu iktisadi teşebbüslerinin varlığı artırılmıştı. Liberal politikalar ile korumacı/ kamunun ekonomideki etkinliği arasında salınan bu dönemin ekonomi politikaları hem kamu iç borcunu hem ariyere borçlar denen özel sektör dış ticaret borçlarını artırmıştı. Bunlara ek olarak bankacılık sektörünün genişlemesiyle birlikte 1958 yılına gelindiğinde hem kamunun iç borcu hem de ariyere borçlar sürdürülemez hale gelmişti.

88 “363 Sayılı Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu”, *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, Cilt: 3, Yirmi Beşinci Birleşim, 03.09.1961, s. 58-59.

89 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1. Dönem, Cilt: 14, Toplantı: 2, Elli Yedinci Birleşim, 22.02.1963, s. 102.

Türkiye’de 1958’den 1965’e kadar, yaklaşık 16 milyar TL değerinde -ilgili yılların kamu bütçesinin yaklaşık 1,5 katı kamu borcu ve kamulaştırılmış özel sektör borcu tahkim edilmişti. Her ne kadar 1958 yılında tahkim süreci başlamış olsa da esas tahkim 1960 yılında yapılmıştı. 1965 yılına kadar da tahkimin kapsamı genişletilmişti. 16 milyar TL gibi yüksek miktardaki bir borcun tahkimi kısa bir sürede yapılamadığı için kademeli olarak yapılmaya çalışılmıştı. Tahkim edilen borcun itfası 10-100 yıl gibi değişen vadelerde ve %0,5-6 arası değişen faiz oranları ile yapılması öngörülmüştü. Çalışmada ele alınan borç tahkimini kademeli veya tedrici tahkim olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Tahkime tabi 16 milyar TL değerinde borcun çoğunluğu kamu borcu olmakla birlikte özel sektöre ait bazı borçlar da kamu borcuna dönüştürülerek tahkime dahil edilmişti.

Özel sektör borçları kredili dış ticaret/ithalat, tasfiye edilen bankalardan ve çiftçi borçlarından kaynaklıydı. 1950’lerin başında, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinden alınan kredilerin geri ödenmesindeki gecikmeler nedeniyle, çiftçiler mevcut borçlarını kapatmak için tefecilerden borç alma yoluna gitmişlerdi. Çiftçilerin üzerindeki kredi baskısını azaltmak ve Ziraat Bankası’nın mali pozisyonunu güçlendirmek için ödenmemiş borçlar yeniden yapılandırılmıştı. 1950’lerin ikinci yarısında, bankacılık sektöründe küçük bankaların tasfiyesi gerçekleştirilmişti. Bankacılık ve kredi piyasasını düzenleyen 7129 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle başlayan bu tasfiye süreci 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da devam etmişti. Söz konusu bankaların tasfiye işlemleri ancak 1989 yılında tamamlanabilmişti. 1946 devalüasyonunu takiben, 1950 yılında dış ticaret rejimi daha da liberalleştirilmiş ve bu da kredili ithalattan kaynaklanan “ariyere borçların” birikmesine yol açmıştı. OEEC ülkeleriyle bu borçlara ilişkin müzakereler 1955 yılında başlamış ve 1959 yılında 376 milyon sterlinlik bir tahkim anlaşması yapılmıştı.

Tahkime konu olan kamu borcu ise kamu kurum ve işletmelerinin Merkez Bankası’na ve diğer kamu bankası ve mali kurumlara ait borçlardan oluşmaktaydı. Ayrıca, yerel yönetimlerin kamu kurum ve kuruluşlarına olan borçları da tahkim edilmişti. Çalışmada dikkat çeken husus, tahkim edilen Tablo 1’deki A, B, C, D,E, F ve I sütunlarındaki tahkim edilen kamu borcun itfası ile ilgilidir. 1963’te 154 sayılı kanun ve bu kanuna ek kanunlarla tahkim edilen borçların itfası 1973 yılına ertelenmişti. 1960 yılında, söz konusu kamu borcu 10 ila 100 yıl vadeli tahvillerle Merkez Bankası bilançosunun aktifine yerleştirilerek tasfiye edilmesini hedefleyen ilk planın aksine, 1984 yılına kadar Merkez Bankası’na bu borçlar karşılığında herhangi bir ödeme yapılmamıştı. Bu, 1950’lerden kalan önemli miktardaki kamu borcunu, Hazine’nin Merkez Bankası’na herhangi bir

ödeme yapmadan bankanın bilanço varlıklarına dahil edilerek sosyalleştirilmişti. Borç tahkiminin tahkimi olarak adlandırılacak bu süreçte 1946'dan sonra oluşan ve 1960'ların başında tahkim edilen borçların itfası 1980'li yılların ortalarına taşınmış oldu.

Türkiye'de 1946 ile 1958 yılları arasındaki ekonomik politikalar, ithal ikameci sanayileşme ile dönemin siyasi iklimine özgü liberal dış ticaret politikaları arasında salınmaktaydı. 1950'lerin başına kadar hâkim olan liberal politikalar, 1950'lerin ortalarında yerini korumacı/müdahaleci politikalara bırakmıştı. Bu iki politika arasındaki salınım aynı zamanda dönemin başat aktörleri arasındaki bir gerilimdi. Bu gerilim, 1946 sonrası politikalar nedeniyle tarımsal/ticari sermaye gruplarının elde ettiği sermaye birikimini sanayi sermayesine dönüştürmeye çalışan aktörler ile tarımsal/ticari sermaye birikimi imkânını korumaya çalışan aktörler arasındaydı. 1958'deki istikrar politikalarıyla daha da belirginleşen bu gerilim, 27 Mayıs darbesiyle sanayi sermayesi lehine sona ermişti. Bu çalışmada ele alınan borç tahkimi, aynı zamanda sanayi sermayesine dönüştürülmeye çalışılan tarımsal/ticari sermaye birikiminin koşullarının da tahkimiydi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Çalışmaya yaptığı eleştiri ve katkılar için Araş. Gör. Dr. Güner Yazıcıoğlu Akyüz'e teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank Res. Assist. Dr. Güner Yazıcıoğlu Akyüz for her criticism and contributions to the study.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları⁹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

90 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda belirtilmiştir.

2. Resmî Kaynaklar⁹¹

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt: 3, Yirmi Beşinci Birleşim, 03.09.1961

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.Dönem, Cilt: 14, Toplantı: 2, Elli Yedinci Birleşim, 22.02.1963

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 86'ncı Birleşim, 30.09.1968.

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Cilt: 2 Otuz İkinci Birleşim, 04.11.1960.

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Cilt: 3, Kırk Yedinci Birleşim, 06.12.1960.
Resmî Gazete

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üçüncü Birleşim, 13.11.1946.

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, Cilt: 25, Elli Yedinci Birleşim, 01.Mart.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, Cilt: 9, Toplantı: 1, Yüz On Üçüncü Birleşim, 10.08.1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 9, Cilt: 4, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, 11.06.1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, Cilt: 11, İçtima: 3, Otuz Altıncı İnikat, 12.02.1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem, Cilt: 7, İçtima: 1, Yetmiş Yedinci İnikat, 18.05.1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 2, Kırk Birinci İnikat, 19.02.1960.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Hesap Yılı İdare Meclisi ve Denetçiler Raporlarıyla Bilanço ve Kar Zarar Hesabı

3. Süreli Yayınlar⁹²

Cumhuriyet

Milliyet

Forum

4. Araştırma Eserler

1989 Yılı faaliyet Raporu, TMSF, Ankara, 1989.

Akgül, Lütfiye Hilal: *1958 Moratoryumu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Akyüz, Ferhat: “Amortisman Sandığı’ndan Devlet Yatırım Bankasına: Borç İtfasından Sermaye Türetmek”, *Mülkiye Dergisi*, C. 43, S. 2, 2019, s. 387-410.

91 Kullanılan resmî kaynakların künyeleri dipnotlarda belirtilmiştir.

92 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda belirtilmiştir

- Aras, Ozan; Işık, Ebru: “Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler”, *Fiscaoeconomia*, C. 7, Özel Sayı, 2023, s. 239-259.
- Artun, Tuncay; Başbuğ, Faruk Y.; Ersoy, Caner: *Kambiyo Düzeninde Liberal Eğilimler*, Binbirdirek Marbaacılık, İstanbul, 1976.
- Aydın, Mehmet Korkud: “Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Buhranlarına Bir Örnek Olarak 7 Eylül Kararları ve Kamuoyuna Yansımaları”, *Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2021, s. 150-184.
- Bengül, Nejat: “İç Fiyat Seviyemiz ve Dış Ticaretimiz”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 4, 1954, s. 36-66.
- Boratav, Korkut: *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Cillov, Haluk: “Dış Ticaret Siyasetimizde Değişiklikler”, *Milliyet*, 26.06.1957.
- Demokrat Parti: *Kalkınan Türkiye*, 1954.
- Ergin, Said Naci: “Avrupa Tediye Birliği”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 1950, s. 1-17.
- Kaynar, İhsan Seddar: “Turkey’s First Devaluation: 7 September 1946 Decisions”, *Crisis as a Political and Economic Concept*, der. Y. Akcay-H. Demirhan-S. Demez, Peter Lang, Berlin, 2019, s. 113-125.
- Kazgan, Gülten: *Tarım ve Gelişme*, Der Yayınları, İstanbul, 1983.
- Kepenek, Yakup; Yentürk, Nurhan: *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Özcan, Feridun Cemil: “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, der. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 39-67.
- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim: *Savaş Sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*. ODTÜ, Ankara, 1981.
- Tuna, Serkan: “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, C. 7, S. 13, 2007, s. 86-121,
- Yaşa, Memduh: “Türkiye Dış Borçlarının Takip Ettiği Gelişme”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 1963, s. 129-144.

5. Elektronik Kaynaklar

- OECD, Fonds code: OEEC-386, Date: 1955-1959, Title: Turkey-Special exercise. <https://archives.eui.eu/en/fonds/180450> (Erişim Tarihi: 29.04.2024).

EKLER

Ek Tablo 1: 1958-1960 Yılları Arasında Borç Tahkimi, Tasfiyesi ve Affi ile İlgili Kanunlar⁹³

Kanun No	Resmî Gazete Yayın Tarihi	Kanun No	Resmî Gazete Yayın Tarihi
18	14.07.1960	1321	30.07.1970
44	08.08.1960	123	29.11.1962
65	22.08.1960	142	03.01.1963
79	10.09.1960	168	29.01.1963
123	04.11.1960	222	11.04.1963
153	06.12.1960	250	12.06.1963
154	06.12.1960	251	13.06.1963
172	26.12.1960	347	03.10.1963
184	27.12.1960	358	24.12.1963
260	24.02.1961	375	07.01.1964
305	25.04.1961	376	07.01.1964
301	12.05.1961	444	31.03.1964
302	18.05.1961	498	14.07.1964
315	14.07.1961	522	29.12.1964
325	17.07.1961	583	21.04.1965
325	05.09.1963	666	15.07.1965
358	24.11.1964	691	16.07.1965
362	03.09.1961		
363	03.09.1961		

Ek Tablo 2: 1955'te İngiltere'nin Türkiye'den Transferi Gecikmiş Ticari Alacakları (Sterlin)⁹⁴

İthalatçı	İhracatçı	Miktar	Ödeme Tarihi	
Osman Hayri Altay Kağıthane Mensucat	D.Hamilton&CoLtd.HellawellCo.Ltd.	9.738	21.01.1955	Tekstil.
Aksu İplik Dokuma ve Boya Fabrikaları	D.Hamilton&CoLtd	19.853	08.02.1955	Tekstil
Tahsin Tulay	PartScientificHealthAids	600	07.03.1955	İlaç
Hasköy Yün İplik Fabrikaları	Andre B.ToulementWoolCo.	3.838	08.02.1955	Tekstil
İstanbul Yün İpliği Fab.	Walbrad Ltd.	3.329	12.02.1955	Tekstil
Zeytinburnu İplik Ticaret ve Sanayi	PlattBros (Sales) Ltd.	10.397	22.02.1955	Tekstil
Said Aking ve Said Dormen	PatrickDayAndCo.Ltd.	4.876	25.03.1955	
Altın Yıldız Mensucat	T. HellawellCo.Ltd.	18.976	24.03.1955	Tekstil
Sabri TaumanKamgarn İplik Fabr.	T. HellawellCo.Ltd.	7.356	28.03.1955	Tekstil
Adalet Mensucat Fabrikası	Joseph CadmanAndSons Ltd.	118	24.04.1955	Tekstil
TZDK	Ford Motor Co. Ltd.	15.543	30.04.1955	Otomotiv
Yumantaş Yünlü Mensucat	T. HellawellCo.Ltd.	4.820	19.04.1955	Tekstil
Çiftkurt Ticaret ve Sanayi T.A.Ş	LeylandMotors	25.234	26.04.1955	Otomotiv
Pekin Ltd	SeddonDiesel Ltd.	48.700	27.04.1955	Otomotiv

93 1960-1965 yılları arasında TBMM tutanaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

94 TDA, İngiltere (534)-37403-15346-12 (Türkiye'nin İngiltere'ye Olan Ticari Borçları).

Adil Gabay& A. Koenka	AvelingBarford Ltd.	741	27.05.1955	Makine
Tatko Otomobil Lastik ve Makine Tic.	Dodge Bros Ltd.	22.717	2.05.1955	Otomotiv
G & A Baker Ltd.	PartDunlopRubberCo. Ltd.	598	17.05.1955	Otomotiv
YudaLeonHassonve Ortakları Kol. Şti.	T. HellowellCo.Ltd.	1.216	3.05.1955	Tekstil
LigorMayidisLoendrasGrigoryadas ve Ort. Kol. Şti.	A.G. Hersom Ltd.	130	18.05.1955	
Zeytinburnu İplik Ticaret ve Sanayi	PlattBros (Sales) Ltd.	14.389	10.05.1955	Tekstil
Adil Gabay& A. Koenka	AvelingBarford Ltd.	5.476	8.06.1955	İş Makinası
Soc. Şark Ticaret Koll. Tic.	Cooper McDougall&Robertson	921	9.06.1955	İlaç
MatasTradingCrop	G. B: Equipments Ltd.	18	2.06.1955	
Mehmet Bakkurt	A.G. Hersom Ltd.	337	7.06.1955	
M. Kalomenos	Ilford Ltd.	192	7.06.1955	
KirkorKilicann	Ma. Or, Robinson&Co. Ltd.	57	8.06.1955	
ConstantinTsinoglu	Matin Black &Co. (WireRopes)	670	27.06.1955	
TZDK	Ford Motor Co. Ltd.	101.768	11.07.1955	
İsac Secim Aluig	Harwood Cash Co. Ltd.	1.781	22.07.1955	Otomotiv
Yedikule İplik Fabrikası	PlattBros (Sales) Ltd.	16.801	28.07.1955	Tekstil
AuotomobileTradingCo.	WeaverMfg&EngCo. Ltd	251	27.07.1955	
TZDK	Part Ford Motor Co. Ltd.	197.938	31.08.1955	Otomotiv
YomtofYerosalmi	NahumsUnionMills (Yarn) Ltd.	2.516	18.08.1955	Tekstil
Yedikule İplik Fabrikası	PartPlattBros (Sales) Ltd.	1.123	3.08.1955	Tekstil
Zeytinburnu İplik Ticaret ve Sanayi	PartPlattBros (Sales) Ltd.	977	9.08.1955	Tekstil
Güney Motorları	Ford Motor Co. Ltd.	60.185	9.09.1955	Otomotiv
Enis Tarakçioğlu	T. HellowellCo.Ltd.	1.264	27.09.1955	Tekstil
Altın Yıldız Mensucat	T. HellowellCo.Ltd.	3.200	28.09.1955	Tekstil
Beşiktaş Yün İplik Fabrikası Ltd.	T. HellowellCo.Ltd.	2.568	7.09.1955	Tekstil
Ersoy İplik ve Çırçır Fabrikası	PlattBros (Sales) Ltd.	2.258	17.09.1955	Tekstil
Yedikule İplik Fabrikası	PlattBros (Sales) Ltd.	4.083	10.09.1955	Tekstil
Önel Ticaret Şirketi	Ruston&Hornsby Ltd.	2.586	14.09.1955	Otomotiv
TZDK	Massey-Harris Ferguson (Mfg)	295.150	30.09.1955	Otomotiv
Kemal Yılançioğlu	T. HellowellCo.Ltd.	2.441	4.10.1955	Tekstil
Mehmet Tahir Atalık ve Çocukları Şirketi	T. HellowellCo.Ltd.	1.967	8.10.1955	Tekstil
Yüntaş Kumaş ve İplik İmalcılığıve Tic.TAO	T. HellowellCo.Ltd.	6.499	14.10.1955	Tekstil
Nuri Abdurrahman Malta ve Oğulları	H. Dawson Co.	25.472	17.11.1955	Tekstil
Nurullah Narin Mensucat Fab.	S. DoddSons Ltd.	6.724	25.11.1955	Tekstil
Koç Ticaret T.A.Ş	Ford Motor Co. Ltd.	24.984	25.11.1955	Otomotiv
Edal Ticaret Türk	T. Hellowell.Co.Ltd.	983	26.11.1955	Tekstil
Mustafa Kaleli ve Ortakları	Henry Simon Ltd.	9.296	10.11.1955	
Yüksel Hüseyin Cesur ve Ort. Koll. Şti.	Part G. Arnold &Co.(London) Ltd.	7.866	22.12.1955	
Çiftçiler Ticaret Taş.	B.O.E.C.C.	53.147	24.17.1955	
Birlik Mensucat Ltd.	The British NorthropLoom Ltd.	17.360	10.12.1955	Tekstil

Nuri Abdurrahman Malta ve Oğulları	H. Dawson. SonsCo.	10.760	7.12.1955	
Otomak Türk Ticaret Ort.	PartPatrickDayCo. Ltd.	23.231	1.12.1955	Otomotiv
Berec Sanayi Türk Ltd. Şti.	The Ever ReedyCo. (G. Britain) Ltd.	31.644	5.12.1955	
Motor Ltd. Şirketi	The Ford Co. Ltd.	147.876	30.12.1955	Otomotiv
Pamuk Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	PlattBros (Sales) Ltd.	77.111	15.12.1956	Tekstil
Ersoy İplik ve Çirçir Fabrikası	PlattBros (Sales) Ltd.	7.773	15.12.1955	Tekstil
Yüksel Hüseyin Cesur ve Ort. Koll. Şti.	Part G. Arnold &Co. (London) Ltd.	2.026	9.01.1956	
Nuri Abdurrahman Malta ve Oğulları	H. DawsonSonsCo. Ltd	12.496	13.01.1956	
Otomak Türk Ticaret Ort.	PartPatrickDayCo. Ltd.	123.111	31.01.1956	
Etibank	MetropolitianVicksElectricalExp. Ltd.	4.887	8.02.1956	Elek. Mak
Tatko	B.O.E.C.C.	48286	28.02.1956	Otomotiv
Çiftkurt Ticaret Ve Sanayi T.A.Ş	LeylandMotors	92215	01.02.1956	Otomotiv
MataşTrading Crop	The Rover Co. Ltd.	99.546	1.02.1956	Otomotiv
Çiftkurt Ticaret Ve Sanayi T.A.Ş	Albion Motor Ltd.	102.470	1.03.1956	Otomotiv
Safir Genel Ticaret T.A.O.	British RellimProducts	42.463	1.03.1956	Otomotiv
Said Akıncı ve Said Dormen	PatrickDayAndCo.Ltd.	42.820	1.03.1956	
Pekin Ltd	PatrickDayAndCo.Ltd.	27.769	19.03.1956	
Ari İnşaat T.A.Ş.	Euclid (G. Britain) Ltd.	12.191	2.03.1956	Otomotiv
Koç Ticaret T.A.Ş	Ford Motor Co. Ltd.	55.068	3.03.1956	Otomotiv
Ege Makine ve Tic. T.A.Ş.	Ford Motor Co. Ltd.	49.999	2.03.1956	Otomotiv
Fuat Örbek ve Ortakları	Ford Motor Co. Ltd.	58.602	1.03.1956	Otomotiv
Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.O.	Mather&Platt Ltd.	70.675	26.03.1956	Tekstil
Şark Sanayi Kumpanyası	PlattBros (Sales) Ltd.	8.817	23.03.1956	Tekstil
Emil Alnikaue	Part G. Arnold &Co. (London) Ltd.	23.163	2.04.1956	
Temel Ticaret T.A.O.	B.O.E.C.C.	299.181	2.04.1956	Otomotiv
Safir Genel Ticaret T.A.O.	British RellimProducts	19.278	1.04.1956	Otomotiv
Tahsin Merze	City Rd. Bng. Works	257	24.04.1956	
Fuat Özberk ve Ortakları	CivitasTradingCorp.	87.000	2.04.1956	Elek. Mak
Migros	PartPatrickDayAndCo.Ltd.	47.203	26.04.1956	
Çiftkurt Ticaret ve Sanayi T.A.Ş	PartPatrickDayAndCo.Ltd.	31.449	4.04.1956	
Otomak Türk Ticaret Ort.	PartPatrickDayAndCo.Ltd.	99.000	4.04.1956	
Çiftçiler Ticaret Taş.	DunlopRubberCo. Ltd.	78.999	17.04.1956	Otomotiv
Motor Ltd. Şirketi	English Exporters (London) Ltd.	14.998	30.04.1956	Otomotiv
Motor Ltd. Şirketi	English Exporters (London) Ltd.	25.063	10.04.1956	Otomotiv
Birlik Mensucat Ltd.	British NorthropLoomCo. Ltd.	9.920	3.05.1956	Tekstil
Çukurova İthalat ve İhracat T.A.O.	British NorthropLoomCo. Ltd.	57.998	30.05.1956	Tekstil
Etibank	MetropolitianVicksElectricalExp. Ltd.	301.058	24.05.1956	Elek. Mak
Mustafa Kaleli ve Ortakları	Henry Simon Ltd.	9.696	26.06.1956	
Emil Alnikaue	G. Arnold &Co. (London) Ltd.	16.837	31.07.1956	